

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 22 (2022), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2022

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvilleke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je vpisan v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije, je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

BOŽO REPE: Slovensko-srbski konflikt v osemdesetih letih.....	305
<i>Slovenian-Serbian Conflicts in the 1980s</i>	
ŽARKO LAZAREVIČ in MARTA RENDLA: Gospodarska ozadja jugoslovanske krize osemdesetih let 20. stoletja.....	343
<i>Economic Backgrounds to the Yugoslav Crisis of the 1980s</i>	
TAMARA GRIESSER-PEČAR: Nadškof Alojzij Šuštar in Katoliška cerkev v Sloveniji v osemdesetih letih in v procesu osamosvajanja.....	371
<i>Archbishop Alojzij Šuštar and the Catholic Church in Slovenia in the 1980s and in the Process of Independence</i>	
ALEŠ GABRIČ: Slovenska matica in osamosvajanje Slovenije	405
<i>Slovenska Matica and Slovenia's Path to Independence</i>	
JURE GAŠPARIČ in TJAJA KONOVŠEK: Transformacija političnega sistema: od trodomne skupščine Socialistične republike Slovenije do Državnega zbora in Državnega sveta Republike Slovenije.....	431
<i>Transformation of Political System: From the Socialist Tricameral Assembly of the Socialist Republic of Slovenia to the National Assembly and the National Council of the Republic of Slovenia</i>	
JANEZ OSOJNIK: Predlog Socialistične stranke Slovenije oktobra 1990 za izvedbo plebiscita o samostojnosti Republike Slovenije in odzivi nanj v Sloveniji	463
<i>The October 1990 Initiative of the Socialist Party of Slovenia to Hold a Plebiscite on the Independence of the Republic of Slovenia and Reactions to It in Slovenia</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

TOMAŽ KLADNIK: Maribor in nastanek oboroženih sil samostojne in demokratične Slovenije	503
<i>Maribor and the Creation of the Armed Forces</i> <i>of Independent and Democratic Slovenia</i>	
JELKA PIŠKURIČ: Vsakdanje življenje Slovencev ob koncu osemdesetih let	547
<i>Everyday Life of Slovenians at the End of the 1980s</i>	
DARJA KEREK: Slovenska družba v vrtincu kulturnih sprememb, novih trendov in tehnologij v 80. in 90. letih.....	583
<i>Slovenian Society in a Maelstrom of Cultural Change,</i> <i>New Trends and Technologies in the 1980s and 1990s</i>	

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	611
---	-----

Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	619
---	-----

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2022-10

Nadškof Alojzij Šuštar in Katoliška cerkev v Sloveniji v osemdesetih letih in v procesu osamosvajanja

Tamara Griesser-Pečar

Dr., docentka
Zuckerkindlgasse 38–44/2, A–1000 Dunaj, Avstrija
e-pošta: tamara.griesser@gmx.at

Izvleček:

Prispevek, ki temelji na arhivskem gradivu tako Nadškofijskega arhiva kot tudi Komisije SR Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi, obravnava obdobje od prevzema ljubljanske nadškofije s strani dr. Alojzija Šuštarja pa do osamosvojitve. Kljub temu, da je bila Katoliška cerkev do osamosvojitve pod strogim nadzorom verske komisije in politične policije, je postala v javnosti bolj navzoča. Razmerje med državo in slovensko Cerkvijo se je s Šuštarjevim prihodom spremenilo, ker je imel drugačen pristop in tudi oblast je spremenila svojo taktiko, saj je imel novi nadškof velik ugled v tujini. Nadškof si je prizadeval za iskanje skupnih sprejemljivih rešitev odprtih vprašanj v odnosih med državo in Cerkvijo. Slovenska Katoliška cerkev je podpirala proces osamosvojitve, se zavzemala za plebiscit, po vojaškem napadu na Slovenijo pa je nadškof Šuštar mobiliziral svoje odlične zveze v tujini.

Ključne besede:

Alojzij Šuštar, Komisija SRS za odnose z verskimi skupnostmi, minikoordinacija, Dušan Šinigoj, Boris Frlec, Služba državne varnosti (SDV), Slovenska pokrajinska škofovska konferenca, Svet (Komisija) Pravičnost in mir, Pastoralni občni zbor ljubljanske nadškofije, osamosvojitve Slovenije

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 22 (2022), št. 2, str. 371–404, 123 cit., 5 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

Vse do velikih družbenih sprememb 1990/1991 je bila Katoliška cerkev na Slovenskem za komunistično oblast notranji sovražnik številka ena. Načelo o "ločitvi Cerkve in države", ki ga je določila jugoslovanska ustava z dne 21. januarja 1946, je bilo v preteklosti – tako je enotno ugotovila tudi Mešana krovna komisija Rimskokatoliške cerkve in Vlade Republike Slovenije 23. junija 1996 – "razumljeno predvsem v negativnem smislu izločitve cerkve iz javnega življenja."² In še zadnji *Priročnik za delo milice* iz leta 1985 jo opredeljuje kot poglobitvega notranjega sovražnika, zaradi česar ji je posvečala veliko pozornost. Od t. i. "osvoboditve" pa vse do resnične osvoboditve 1990/1991 je "ljudska oblast" spremljala predstavnike Cerkve in vidne katoliške laike. Celo na slavnostni razglasitvi samostojne Slovenije je bil ob nastopu nadškofa Šuštarja k mikrofону ob blagoslovitvi lipe kot simbola slovenstva izklopljen mikrofón, ki je pred in po tem nemoteno deloval. Izklop mikrofóna naj bi se izvršil po naročilu predsednika predsedstva Milana Kučana.³ V intervjuju ob svoji osemdesetletnici je nadškof Alojzij Šuštar leta 2000 poudaril, da so ljudje še vedno preplašeni: "Zdi se jim naravnost neverjetno in nemogoče, da bi se verni lahko oglašali k besedi na raznih področjih, da bi sodelovali kot enakopravni državljani in da bi odložili čut manjvrednosti, ki jih je bremenilo toliko let."⁴

Že med vojno je Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS) na prvem zasedanju 19. februarja 1944 formalno ustanovil Versko komisijo, ustanovni sestanek pa je bil skupni sestanek duhovnikov OF in aktivistov v Črnomlju 13. septembra 1944. Komunistična partija je že pred koncem vojne torej pripravljala nadzor nad Katoliško cerkvijo, po vojni pa je bila Verska komisija del represivnega aparata oblasti proti Cerkvi – poleg Ozne oz. Udbe (Službe državne varnosti, SDV).⁵ Pod različnimi imeni je nadzirala verske skupnosti do

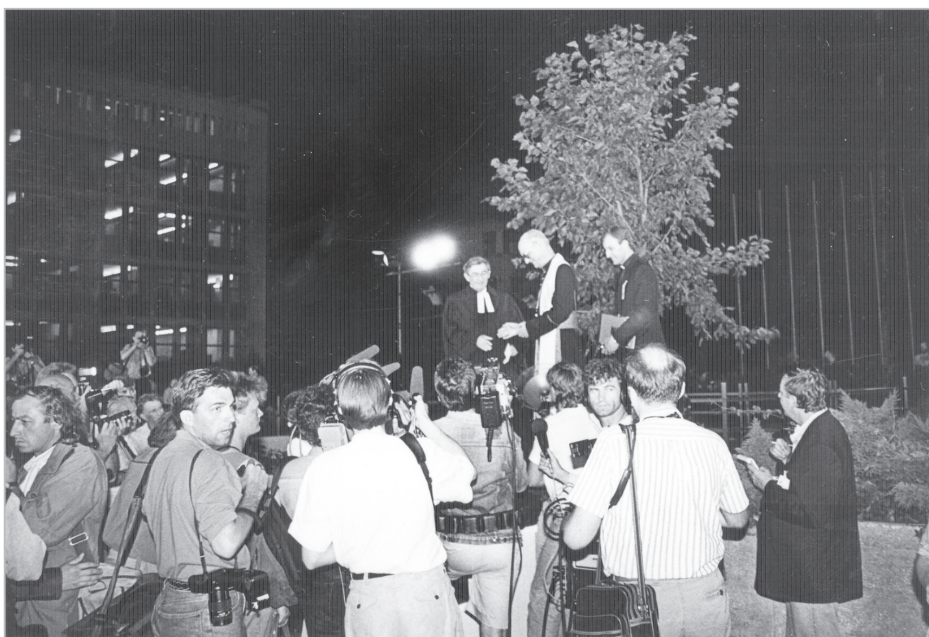
¹ Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0380, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

² *Cerkev in država*, ur. Lovro Šturm (Ljubljana, 2000), str. 349.

³ Poslanec Demosa Franci Feltrin je to povedal na radiu *Ognjišče*, dostopno na: http://audio.ognjisce.si/oddaje/Pogovor_o/2010, pridobljeno: 14. 7. 2022; Jernej Vrtovec, *Vloga nadškofa Alojzija Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije* (Celje, 2016), str. 128 (dalje: Vrtovec, *Vloga nadškofa Alojzija Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije*).

⁴ France M. Dolinar, "Življenjska pot nadškofa dr. Alojzija Šuštarja", v: Vrtovec, *Vloga nadškofa Alojzija Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije*, str. 23.

⁵ Več o delovanju in organiziranosti Službe državne varnosti (SDV) glej: Ana Šela, David Hazemali in Tadeja Melanšek, "Ustroj in delovanje slovenske tajne politične policije v drugi polovici šestdesetih let dvajsetega stoletja", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 811–838; Ana Šela in David Hazemali, "Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske SDV", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 879–920.

Blagoslov lipe ob slovesni razglasitvi samostojne in neodvisne države Republike Slovenije, 26. junija 1991 (NŠAL 107, Fotografska zbirka)

28. julija 1991.⁶ Vse od leta 1970 je obstajal tudi Koordinacijski odbor za urejanje odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi pri Republiški konferenci Socialistične zveze delovnega ljudstva (RK SZDL), ki so ga sestavljali delegati t. i. družbenopolitičnih organizacij, vključeni so bili tudi duhovniki in bogoslovci (Teološka fakulteta, Cirilmetodijsko društvo oz. Slovensko duhovniško društvo in Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev). Imel je različne odbore v krajevni, občinski in mestni sestavi, dejansko moč pa je imela v tem t. i. "minikoordinacija", ki pravzaprav ni bila formalni organ, sestavljena pa je bila iz pet do deset članov. V osemdesetih letih so to bili najvišji republiški funkcionarji, tako predsednik RK SZDL, sekretar CK ZKS (Centralni komite Zveze komunistov Slovenije), notranji minister in predstavniki zakonodajnih organov ter glavni uredniki medijev. Delovala je do leta 1988 in je obravnavala vse vloge in prošnje, ki jih je Cerkev naslovila na versko komisijo. Tej "miniko-

⁶ Po prevzemu oblasti je do leta 1953 delovala posebna Verska komisija pri predsedstvu vlade, Verska komisija pri Izvršnem svetu Ljudske skupščine Slovenije je bila v obdobju 1953–1959, potem je bila ustanovljena Komisija za verska vprašanja Ljudske republike Slovenije (1959–1965), nato Komisija Socialistične republike za verska vprašanja (1965–1975) in končno Komisija Socialistične republike Slovenije (SRS) za odnose z verskimi skupnostmi (1975–1990).

ordinaciji" je Cerkev nasprotovala, ker v njej ni imela predstavnika. Leta 1985 je Koordinacijski odbor zamenjal Svet za odnose z verskimi skupnostmi, ki je imel 64 članov. Ob tem je oblast že leta 1949 ustanovila prvo duhovniško društvo v Jugoslaviji, "Cirilmetodijsko društvo katoliških duhovnikov LRS" (CMD), ki se je 1970 preimenovalo v Slovensko duhovniško društvo, leta 1990 pa se je razpustilo. Ustanovitelji CMD so bili na videz duhovniki iz vrst "napredne duhovščine", tiste, ki je simpatizirala z NOB, dejansko pa je za tem stala t. i. "ljudska oblast".⁷ Verska komisija je še leta 1978 v svoji letni oceni odnosov med socialistično družbo in verskimi skupnostmi zapisala, da je društvo "pomemben element diferenciacije znotraj RKC v Sloveniji. Za nadaljnje poglobljanje je potrebna v prihodnje predvsem kadrovska in programska okrepitev društva." V mislih so imeli pospešeno vključitev mlajših duhovnikov.⁸ V društvu je bilo leta 1980 včlanjenih 370 duhovnikov, vendar je pomembnost društva že v času nadškofa Pogačnika začela odmirati. Nadškof Šuštar naj bi ga sprejemal "kot realno dejstvo", čeprav je seveda še vedno veljal vatikanski *non expedit* [ni primerno].⁹

Nadškof Šuštar je pripovedoval, da ga je ob vrnitvi v Slovenijo na železniški postaji pričakal nekdo iz škofije, ki ga je povabil na sprehod še predno je prestopil prag škofije. Opozoril ga je, da mora biti previden, ker Udba vsepovsod prisluškuje, tudi na škofiji.¹⁰ Prisluškovalne naprave so se našle v vseh škofijah. Tako je bilo v prostorih ljubljanske škofije po letu 1960 vgrajenih od pet do deset mikrofонов, na oknih in vratih stanovanja stolnega župnika na Dolničarjevi 1, na Teološki fakulteti v Ljubljani, v župniščih Dravlje v Ljubljani, Kranj in Slovenj Gradec, v prostorih Medškofijskega ordinariata za študente v Ljubljani, v malem semenišču v Vipavi itd. Po smrti goriškega administratorja dr. Toroša so jih našli v njegovi sprejemnici, v prostorih mariborske škofije pa, ko so obnavljali prostore za pripravo na sprejem papeža Janeza Pavla II. leta 1996.¹¹ Še v poročilu SDV za leto 1988 je navedeno, da je

⁷ Več: Tamara Griesser-Pečar, "Cirilmetodijsko društvo katoliških duhovnikov LRS in 'ljudska oblast' med najhujšo represijo", *Bogoslovni vestnik* 77, št. 2 (2017), str. 423–437.

⁸ Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 1211, Komisija Republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi, 1953–1991 (KOVŠ), 2/1978–21, junij 1978).

⁹ ARS, SI AS 1211, KOVS, 13/1980–2, Kratka aktualizirana analiza stanja Slovenskega duhovniškega društva.

¹⁰ To je povedal nadškof Šuštar avtorici v osebnem razgovoru. Ljerka Bizilj je objavila, da ga je po povratku obiskal nekdanji sošolec, ki ga je povabil na sprehod in mu potem povedal, da mu sledijo, ga nadzorujejo in mu prisluškujejo (Ljerka Bizilj, *Cerkev v policijskih arhivih* (Ljubljana, 1991), str. 32–33 (dalje: Bizilj, *Cerkev v policijskih arhivih*)).

¹¹ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), fond 336, arhivska škatla (AŠ) 37, nepodpisan dokument s seznamom prisluškovalnih sredstev in njihovem stanju; Škofijska gimnazija Vipava. V mariborski škofiji je avtorica napravo sama videla.

sovrážno aktivnost s pozicij klerikalizma /.../ SDV spremljala v okviru 18 operativnih obdelav in 1 DVN [Državno varnostni nadzor] /.../. Za spremljanje te aktivnosti je bilo angažiranih 52 sodelavcev in 82 virov ter izkoriščeno 16 PTS [prisluškovalnih naprav], 40 PTS [telegrafov in telefonov] in 41 PK [pisemskih kontrol].¹²

Seveda je Udba imela tudi sodelavce v duhovniških in redovniških vrstah, ki so pod prisilo, nekaj pa tudi prostovoljno, poročali. Dejansko je bil med navedenimi nalogami milice v priročniku za milico leta 1970 kot tudi leta 1985 predvidevan učinkovit lokalni nadzor duhovnikov in vidnejših laičkih aktivistov ter pridobivanje virov, "s katerimi si zagotovi pregled na škodljivo dejavnostjo klera in laičkih aktivistov".¹³

Nadškof in metropolit Alojzij Šuštar: Curriculum vitae

Dne 23. februarja 1980 je papež Janez Pavel II. imenoval dr. Alojzija Šuštarja¹⁴ za novega ljubljanskega nadškofa in metropolita, nasledil je Jožefa Pogačnika,¹⁵ ki je leta 1977 dopolnil 75 let in je zato papežu predložil svojo odpoved. Prav on je Šuštarja prepričal, da se vrne v domovino in ga predlagal za svojega naslednika, čeprav naj ga bi vabil že škof Anton Vovk.¹⁶ Šuštar je Slovenijo zapustil med okupacijo jeseni 1941, ko ga je takratni ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman poslal na študij v Rim v zavod Germanik, kjer je na papeški univerzi Gregoriani študiral teologijo in filozofijo. Dne 27. oktobra 1946 je bil v Rimu posvečen v duhovnika, doktoriral pa je leta 1949. Po končanem študiju je leta 1948 odšel na zdravljenje tuberkuloze v Švico (Davos) in nato tam tudi ostal. Leta 1966 je pridobil tudi švicarsko državljanstvo. Najprej je bil kaplan v St. Moritzu (1949–

¹² Božo Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. 1. del: Opozicija in oblast*, Viri 17 (Ljubljana, 2002), str. 41 (dalje: Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*).

¹³ "Priročnik za delo milice na področju varstva ustavne ureditve", v: Lovro Šturm, Ljuba Dornik Štrubelj in Pavle Čelik, *Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji* (Ljubljana, 1985), str. 167 (dalje: Šturm, Dornik Štrubelj in Čelik, *Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji*); "Nekaj problemov državno-varnostnega značaja in naloge v zvezi z njihovim reševanjem", v: Šturm, Dornik Štrubelj in Čelik, *Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji*, str. 138.

¹⁴ Dr. Alojzij Šuštar (*14. 11. 1920, Grmada nad Trebnjem – †29. 6. 2007, Ljubljana) je bil najstarejši izmed desetih otrok. Osnovno šolo je obiskoval v Trebnjem, gimnazijo pav Škofovih zavodih Sv. Stanislava v Št. Vidu, prvi letnik teologije je opravljal v Ljubljani, nadaljeval pa je v Rimu (*Letopis Cerkve na Slovenskem 2000* (Ljubljana, 2000), str. 90, 402; Vrtovec, *Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije*, str. 13).

¹⁵ Dr. Jožef Pogačnik (*28. 9. 1902, Kovor – †25. 3. 1980, Ljubljana) je leta 1963 postal apostolski administrator Ljubljanske škofije in bil 2. 3. 1964 imenovan za ljubljanskega nadškofa (*Letopis cerkve na Slovenskem 2000*, str. 93, 463).

¹⁶ Stanislav Lenič, *Moji spomini* (Ljubljana, 1997), str. 53 (dalje: Lenič, *Moji spomini*).

Portret nadškofa Alojzija Šuštarja (NŠAL 107, Fotografska zbirka)

1951), potem pa profesor verouka in filozofije na liceju Maria Hilf v Schwyzu 1951–1963, leta 1963 je postal profesor moralne teologije in leta 1965 rektor semenišča, potem pa 1968 prvi rektor novoustanovljene Visoke bogoslovne šole v Churu, istega leta pa ga je tam škof Johannes Vonderach imenoval tudi za škofovega vikarja. Organiziral je škofijsko sinodo v Churu leta 1962, sinodo za Švico 1968 in 1969 simpozij evropskih škofov. V letih 1971–1977 je bil generalni tajnik novo ustanovljenega Sveta evropskih škofovskih konferenc (*Consilium Conferentiarium Episcoporum Europae*, CCEE) s sedežem v St. Gallnu.¹⁷

¹⁷ France M. Dolinar, "Alojzij Šuštar (1920–2007). Ljubljanski nadškof in metropolit (1980–1997)", v: *Nadškof Alojzij Šuštar. 100 letnica rojstva*, ur. Anton Jamnik in Bojan Žalec (Ljubljana, 2020), str. 17–19 (dalje: Dolinar, "Alojzij Šuštar (1920–2007). Ljubljanski nadškof in metropolit (1980–1997)").

V Slovenijo se je vrnil 3. januarja 1977 in bil imenovan za stolnega kanonika ter predavatelja moralne teologije na Teološki fakulteti v Ljubljani. Zagotovo se je vrnil zato, ker je bil predviden kot naslednji nadškof.¹⁸ V pismu Milošu Staretu v Argentino je duhovnik Jože Prešeren, ki je deloval v Trstu, napisal, da se je pomožni škof Stanislav Lenič "zelo trudil, da je spravil dr. Lojzeta Šuštarja v Ljubljano /.../. Vse kaže, da potem ne bo težav, da postane škof /.../. Šuštarja so spravili v Ljubljano tudi zato, da bo dr. Šuštar z večjim vplivom zadrževal Grmiča, ki je pričakoval, da postane on metropolit."¹⁹ Prvotno so, po navedbi Prešerna, načrtovali, da postane Lenič za kratek čas metropolit in ga potem nasledi Šuštar, vendar je oblast močno nasprotovala imenovanju Leniča.²⁰ Šuštar je bil potem 23. februarja 1980 imenovan za ljubljanskega nadškofa in metropolita. Oblast imenovanju sicer ni nasprotovala, je pa Komisija SRS za odnose z verskimi skupnostmi (dalje verska komisija) že takoj ugotovila, "da spremembe v vodstvu RKC terjajo novo ustrezno pripravo ob morebitnem ofenzivnejšem nastopu cerkve".²¹ Nadškof Šuštar je bil na prvi plenarni seji Jugoslovanske škofovske konference (JŠK) izvoljen za njenega podpredsednika, predsednik je bil zagrebški nadškof Franjo Kuharić.²²

Nadškof Šuštar prevzame vodstvo škofije

Šuštar je desetletja živel v svobodnem svetu, kjer je užival tudi velik ugled in se oblasti ni bal, bil je tudi dober diplomat. Razmerje med državo in slovensko Cerkvijo se je z njegovim prihodom spremenilo, ker je imel drugačen pristop. V razgovoru z RTV Ljubljana je 10. aprila 1980 razložil svoj način delovanja: "Začni z malimi koraki in naredi to, kar je trenutno potrebno. Misli in načrte obdrži zase in jih povej šele takrat, ko jih nameravaš uresničiti".²³ Seveda je tudi oblast proti njemu zaradi velikega ugleda, ki ga je imel v tujini, nekoliko drugače nastopala. Še predno je apostolski pronuncij nadškof Michele Cecchini 13. aprila 1980 posvetil Šuštarja za novega ljubljanskega nadškofa v navzočnosti

¹⁸ Andrej Saje, "Alojzij Šuštar 1920–2007", v: *Nepozabno slovo. Alojzij Šuštar*, ur. Franci Petrič (Ljubljana, 2007), str. 5–11; Bizilj, *Cerkev v policijskih arhivih*, str. 10.

¹⁹ Arhiv Zedinjene Slovenije (Buenos Aires), arhiv Miloša Stareta, AŠ 8, pismo Jožeta Prešerna, 21. 12. 1976.

²⁰ Kako je oblast imenovanju Leniča nasprotovala, kaže tudi, da je predsednik Komisije SRS za odnose z verskimi skupnostmi zaradi tega na pobudo Edvarda Kardelja 24. julija 1978 obiskal tajnika Sveta za javne zadeve Cerkve nadškofa Agostina Casarolija (ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1980-16, 27. 2. 1980).

²¹ ARS, SI AS 1211, KOVS, 23/1980-3, 21. 4. 1980.

²² ARS, SI AS 1211, KOVS, 7/80-2, K zapisu o zasedanju Jugoslovanske škofovske konference; "Tudi pri nas proslava Benediktovega leta. Nadškof Šuštar izvoljen za podpredsednika JŠK," *Družina*, 27. 4. 1980, str. 1.

²³ ARS, SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije (RSNZ), AŠ 63, S-421, Rimskokatoliška cerkev v SR Sloveniji (značilnosti delovanja), december 1985, str. 35.

27 škofov iz osem evropskih držav in Kanade,²⁴ so na seji sekretariata Komisije SR za odnose z verskimi skupnostmi soglašali, da so lahko z novim nadškofom zadovoljni, ker je napovedal, da si bo prizadeval za dobre odnose med družbo in Cerkvijo. V zapisniku so tudi navedli, da "so spremembe v vodstvu nadškofije /.../ priložnost za popravo naših napak in spodrsrljajev, za vztrajno in resno korektno delo in odnos do RKC".²⁵ Že mesec dni po posvetitvi so na verski komisiji prišli do zaključka, da so potrebne "nekatero taktične spremembe".²⁶ S Šuštarjevim prevzemom škofije je postala Katoliška cerkev v javnosti bolj navzoča, predvsem tudi v medijih.²⁷ In leta 1982 je verska komisija ugotovila, da je postala Cerkev "vse bolj svetovljanska".²⁸ Zgodovinar in dolgoletni vodja Nadškofijskega arhiva v Ljubljani France M. Dolinar je poudaril nadškofovo neobremenjenost s preteklostjo: "Neobremenjen z medvojnimi dogodki je namreč Šuštar vnesel v slovensko Cerkev novo dimenzijo pluralnosti evropske demokracije in odprtost izzivom krščanstva v sekulariziranem svetu."²⁹ Ekonomist, publicist in politik Marko Kremžar, ki je živel v Argentini, je v jubilejnim zborniku ob 75-letnici Alojza Šuštarja zapisal, da je

z visokega mesta, ki ga je imel v zahodnoevropskem katoliškem občestvu, komaj opazno nadškof dr. Alojzij Šuštar prispel iz tujine v domovino, ko ni bilo še nikjer sledi o pomladi. In vendar, gledano iz že skoraj zgodovinske perspektive, se zdi, da je bil prihod novega škofa na sedež ljubljanske nadškofije znamenje, da teče čas tudi v kulturno in politično zamrznjenem slovenskem okolju.³⁰

Da je Udba na to gledala drugače, je razvidno iz poročila za leto 1980 v poglavju "Sovražno delovanje s pozicij klerikalizma", v katerem je navedla, da je zaradi kadrovske spremembe v vodstvu RKC ter zaradi "aktivnega uveljavljanja politike novega papeža" ter "novega načina delovanja klera pod vodstvom dr. Alojza Šuštarja" morala intenzivirati "spremljanje in odkrivanje nosilcev klerofašističnih tendenc v RKC na Slovenskem". V nadaljevanju je zapisano:

²⁴ ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1980-33, 18. 4. 1980; D.K., "Slovenska Cerkev je praznovala", *Družina*, 20. 4. 1980, str. 1, 4-5.

²⁵ ARS, SI AS 1211, KOVS, 3/1980-2, 2. 4. 1980.

²⁶ ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1980-2, 16. 5. 1980.

²⁷ Več: Rafko Valenčič, "Zamolčani in preganjani. Cerkev in mediji", v: *V prelomnih časih*, ur. Peter Kvaternik, Znanstvena knjižnica 1 (Ljubljana, 2001), str. 139-160.

²⁸ ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1982-2, 11. seja, 19. 2. 1982.

²⁹ Dolinar, "Alojzij Šuštar (1920-2007). Ljubljanski nadškof in metropolit (1980-1997)", str. 20; France M. Dolinar, "Alojzij Šuštar (1920-2007). Ljubljanski nadškof in metropolit (1980-1997)", *Studia Historica Slovenica* 12, št. 2-3 (2012), str. 343.

³⁰ Marko Kremžar, "Lastovka, ki je priletela v zimo", v: *Božjo voljo izpolnjevati. Jubilejni zbornik ob 75-letnici Alojzija Šuštarja, ljubljanskega nadškofa in metropolita*, ur. Anton Štrukelj (Ljubljana-Celje, 1995), str. 551 (dalje: Kremžar, "Lastovka, ki je priletela v zimo").

Novi ljubljanski nadškof in slovenski metropolit, njegove izkušnje, sposobnost za organizacijo, ugled in zveze, kar si je pridobil s svojim delom v tujini, so del povodov, da se okrog njega zbirajo znani nosilci klerikalnih tendenc iz vrst domačega klera in emigrantske duhovščine ter znani nosilci aktivnosti s pozicij buržoaznega pluralizma in sploh restavriranja naše družbenopolitične ureditve po vzorcu zahodne demokracije. Ti notranji krogi notranjega sovražnika iščejo zaledje, verifikacijo svojih idej in partnersko pomoč za uresničitev le-teh, ker ocenjujejo slovensko RKC kot edino legalno opozicijo naši socialistični samoupravni družbi.³¹

V poročilu Zveznega sekretariata za notranje zadeve "Propagandna djelatnost Rimokatoličke crkve u Jugoslaviji" leta 1983 je navedeno:

Izhajajoč iz ocene, da je 87% prebivalstva vernikov te veroizpovedi, se zavzema [Katoliška cerkev, op. avtorice], za 'dialog' z organiziranimi socialističnimi silami, ki bi moral pripeljati do vzpostavitve neke vrste partnerstva. V ta namen so služili razni nastopi teologov, del člankov v verskem tisku in javni nastopi cerkvenih funkcionarjev. Takšno delovanje RKC v SR Sloveniji je veliko bolj izrazito po imenovanju dr. Alojza Šuštarja za ljubljanskega nadškofa.³²

Šuštar je takoj po prevzemu vodstva škofije utrjeval stike z visokimi cerkvenimi dostojanstveniki po svetu, predvsem v Evropi, seveda pa je imel redne stike z Rimom, saj je bil član papeške Kongregacije za katoliško vzgojo ter papeške Komisije za sredstva družbenega obveščanja. Kot delegat JŠK je ostal aktiven član CCEE. Pomožni škof Stanislav Lenič je napisal, da je Šuštar "naredil ob mnogih poznanstvih v Evropi in svetu za Slovenijo in našo Cerkev še več. Predvsem pa je naredil Cerkev navzočo spet v naši družbi. Prej se je pri nas o Cerkvi zelo malo pisalo, kakor da nas ni. S Šuštarjem pa smo postali del naše družbe."³³ Prav tako je takoj izpostavil stike z obmejnimi škofi v Italiji in v Ljubljani sprejel goriškega nadškofa Pietra Cocolina, tržaškega škofa Lorenza Bellomija ter videmskega nadškofa Alfreda Battista. Za vzpostavljanje stikov z zamejskimi škofijami v Italiji se je že leta 1979 zavzemal *Katoliški glas* iz Gorice, ki je očital slovenskim škofom in slovenski oblasti, da premalo storijo za Slovence v Italiji. To je takoj tudi rodilo sadove, saj so se italijanski škofi pogosteje obračali na slovenske vernike. Tako je goriški nadškof npr. obiskal slovenske ustanove v Gorici, med drugim osnovno šolo in slovenski dom in govoril v slovenšči-

³¹ Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*, str. 26.

³² ARS, SI AS 1931, RSNZ, t.e. 3088, S-334, str. 41.

³³ Lenič, *Moji spomini*, str. 56.

ni. Svoj obisk je označil za zgodovinsko pomemben dogodek.³⁴ Šuštar se je že poleti 1980 povezal tudi s krškim (celovškim) škofom Josephom Köstnerjem.³⁵ Rezultat njegovega prizadevanja je po vsej verjetnosti tudi to, da je ob 60. obletnici koroškega plebiscita celovški škof v stolnici imel dvojezično mašo za večje sožitje obeh narodov. Geslo je bilo "Verujmo drug z drugim – živimo drug za drugega".³⁶

Kako budno je njegovo delovanje spremljala Udba – in to že pred prevzemom nadškofije – je razvidno iz seznama "Pomembnejše osebne zveze ljubljanskega metropolita" pred letom 1980, ki je bilo priloženo poročilu "Rimskokatoliška cerkev v Sloveniji (značilnosti delovanja)" leta 1985. Navedenih je bilo 309 oseb, v glavnem z naslovi. Ker je pri nekaterih zabeleženo, da je naslov neznan, prevladujejo pa osebe iz Švice, lahko sklepamo, da so ta seznam sestavljali še pred Šuštarjevim stalnim prihodom v Slovenijo, kar pomeni, da ga je Udba že v Švici budno spremljala, po vsej verjetnosti tudi zato, ker se je njegovo ime pojavljalo med možnimi kandidati za naslednika nadškofa Pogačnika. Seznam vsebuje tudi 12 oseb iz Slovenije, v glavnem visoke predstavnike Cerkve (koprškega škofa dr. Janeza Jenka, ljubljanskega pomožnega škofa dr. Stanislava Leniča, takratnega ravnatelja Slomškovega dijaškega semenišča dr. Franca Krambergerja, generalnega vikarja koprške škofije mag. Renata Podbersiča itd.). Istemu poročilu pa so bili priloženi še trije sezname z osebami, s katerimi je imel stike po letu 1980. Prvi od teh z oznako "Stiki Šuštarja s predstavniki Vatikana in ostalimi visokimi cerkvenimi dostojanstveniki" navaja 130 srečanj s papežem in številnimi škofi, kar nekaj jih je prišlo na obisk v Ljubljano, pa tudi v Bohinj, na Brezje in Stično (67). Drugi seznam "Stiki Šuštarja z emigranti in zamejci" vsebuje 159 oseb, na njem so številni slovenski duhovniki v tujini (med njimi pomožni škof v Torontu dr. Alojzij Ambrožič, Ignacij Čretnik, dr. Maksimilijan Jezernik, msgr. Ignacij Kunstelj, misijonar Pedro Opeka, msgr. Anton Orehar, Karel Vojska, dr. Janez Zdešar, msgr. Vinko Žakelj), pa tudi znana imena politične emigracije (Edvard Gobec, Ciril Žebot itd.) in zamejstva (Jože Prešeren, Jože Kopeinig, Alojz Rebula, Martin Jevnikar, dr. Valentin Inzko itd.). Zadnji seznam "Stiki Šuštarja s tujimi diplomatsko-konzularnimi predstavniki in tujimi novinarji" omenja 71 oseb. V zadnjih treh seznamih je tudi navedeno kdaj in kje jih je srečal, pri tem pa je večina srečanj na zadnjem seznamu bila v Ljubljani – tako ga je obiskal leta 1982 dunajski podžupan in deželni prvak avstrijske ljudske stranke (ÖVP) –, zgolj z avstrijskim predsednikom Rudolfom Kirschschräglgerjem se je srečal aprila 1984 na Dunaju (10.4.1984) in s predstavniki CDU in SPD

³⁴ ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1980-76, "Aktivnost RKC med manjšino".

³⁵ ARS, SI AS 1211, KOVS, 5/1980, dopolnjena priloga z dne 2. 6. 1980 o odnosih med družbo in verskimi skupnostmi.

³⁶ ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1980-76, Aktivnost RKC med manjšino.

Nadškof Šuštar na novoletnem sprejemu pri Komisiji za odnose z verskimi skupnostmi, 1982 (NŠAL 107, Fotografska zbirka)

ter predsednikom policije ter Helmutom Kohlom v Stuttgartu (22.–23. junija 1984). Pred tem je bil Kohl tudi v Ljubljani (6. junija 1984). Seznam vsebuje tudi znane novinarje, tako Johanna Georga Reissmüllerja in Viktorja Meierja (oba *FAZ*), Karla Gustava Ströhma (*Die Welt*), Michaela Dobbsa (*Washington Post*), novinarko Noro Bellof iz Velike Britanije, predstavnike avstrijske televizije in druge. Na seznamu je tudi Stella Alexander, ki je bila avtorica odmevne knjige *Church and State in Yugoslavia since 1945* (Cambridge, 1979).³⁷ Že takoj po prevzemu nadškofije pa je Šuštarja obiskala Nobelova nagrajenska za mir v letu 1979 Mati Terezija.³⁸

Ko je Šuštar postal nadškof, se je zavzemal za dialog z oblastjo. Na škofijo je takoj povabil takratnega predsednika republiške verske komisije (KOVŠ) Duša-

³⁷ ARS, SI AS 1931, RSNZ, t.e. 3115, S-421, Rimskokatoliška cerkev v SR Sloveniji, december 1985, str. 35–36 in priloge.

³⁸ ARS, SI AS 1211, KOVS, 3/1980-39.

na Šinigoja³⁹ in ta se je povabilu odzval, kar je bilo nekaj povsem novega. Šuštar je želel razgovore z oblastjo na najvišji ravni, zato je zavrnil Šinigojev predlog, da bi delovni pogovori predstavnikov Cerkve in "države" potekali v okviru SZDL, ker se na koordinacijskih odborih "lahko samo pogovarjajo, narediti pa se ne more ničesar".⁴⁰ Iz zapisnika 11. seje 19. februarja 1982 je moč razbrati, da je verska komisija po Šuštarjevem nastopu zaznala premik Katoliške cerkve v Sloveniji na desno ter prizadevanje za enotnost. Izvajala naj bi se trdna disciplina, izolirala pa naj bi vse bolj pomožnega škofa Vekoslava Grmiča in njegove pristaje. Širile in rešile so se zveze v sosednjih državah, hkrati pa je verska komisija razpravljala o "militantnosti Katoliške cerkve v mednarodnih odnosih", zlasti na področju človekovih pravic.⁴¹ Papež Janez Pavel II. je namreč v središče svojega angažmaja dal človekove pravice in zahteval svobodno delovanje Katoliške cerkve tudi v komunističnih državah. Pogosto so nadškofa klicali na versko komisijo, da je odgovarjal na razne očitke in se zagovarjal. Zapisnike srečanj z nadškofom in drugimi predstavniki Cerkve so ves čas, tudi še pred osamosvojitvijo v predvolilnem času, pošiljali predstavnikom oblasti, pred osamosvojitvijo tako Janezu Stanovniku, Milanu Kučanu, Jožetu Smoletu in Dušanu Šinigoju. Šuštar se je pogosto, nekako vsaka dva meseca, srečaval tudi še z zadnjim predsednikom verske komisije dr. Borisom Frlecom. Kot je napisal Jože Prešeren leta 1983 Milošu Staretu, je Šuštar imel

glede razmerja do komunističnih oblasti /.../ drugačne poglede. Gleda bolj s stališča Vatikana. Hudiča ne preveč dražiti, ker se lahko položaj še poslabša. Tudi v Ljubljani so letošnji jan. ljublj. sprejem pri oblasteh nekateri drugače sodili, da bi moral bolj jasno poudariti pravice katoličanov. Končno dosti pove, vendar pravi da to po drugih poteh skuša doseči. Dr. Pogačnik je bolj odkrito govoril. Seveda je to vprašanje, ki loči duhove. Vendar hudiča nič ne pritegneš. Papeža so hoteli ubiti. Radi bi se znebili vseh, ki imajo kakšen vpliv. Škof Jenko mi piše. Kuhariča so imenovali za kardinala najbrže tudi zato, ker je jasen in odločen ter nepopustljiv. Malo so razočarani, da ni prišel na vrsto dr. Šuštar za kardinala. Meni se zdi, da bodo vedno imenovali Hrvata, ker je Hrvatov več. Šuštar bo morda kdaj postal kurijski kardinal, a tedaj bi moral v Rim. Kaj takega pa slov. katoličani zdaj ne bi hoteli. Ima zelo veliko avtoriteto. Pravijo, da komunisti nimajo v Sloveniji nikogar, ki bi se mogel intelektualno z njim meriti.⁴²

³⁹ Dušan Šinigoj je bil predsednik Komisije Socialistične republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi od 1978 do 1984.

⁴⁰ ARS, SI AS 1931, RSNZ, t.e. 3115, str. 59.

⁴¹ ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1982-2, 11. seja, 19. 2. 1982.

⁴² Arhiv Zedinjene Slovenije (Buenos Aires), arhiv Miloša Stareta, AŠ 8, pismo Jožeta Prešerna, 2. 1. 1983.

Dejstvo, da je nadškof Šuštar takoj po prevzemu škofije skušal postaviti stike z oblastjo, kaže na drugačen pristop. Ni namreč čakal, da ga kliče oblast, temveč je osebno 12. novembra 1980 Mitji Ribičiču, predsedniku Republiške Konference SZDL Slovenije in Dušanu Šinigoju, predsedniku Komisije za odnose z verskimi skupnostmi pri IS SRS predlagal, "da bi prišlo do delovnega pogovora o odnosih med katoliško Cerkvijo in našo samoupravno socialistično družbo v Sloveniji".⁴³ Šinigoj je 5. marca 1981 Šuštarja prosil, da mu pisno predloži okvirna vprašanja, o katerih bi rad govoril. Nadškof Šuštar je nato 16. marca 1981 predložil devet točk:

1. Ker je bilo večkrat z obeh strani poudarjeno, da so odnosi med oblastjo in Cerkvijo v Sloveniji urejeni in dobri, da pa so še odprta vprašanja, je predlagal, da se ta odprta vprašanja določijo z obeh strani in da se uredi način, kdo in na kakšen način naj se rešujejo.
2. Sožitje med vernimi in drugimi občani. Ker se pojavljajo težave in močni pritiski, tako npr. v vzgoji in šoli, na delu, v medsebojnih družbenih odnosih in v javnosti, je spraševal, kako bi se ti lahko rešili.
3. Verska in dušna oskrba v bolnicah, domovih in zaporih.
4. Upoštevanje verskih izrazov, znamenj, spomenikov, navad in praznikov itd.
5. Reševanje prošenj za lokacije in gradbena dovoljenja za cerkve, kulturne objekte, veroučne učilnice in razne cerkvene objekte.
6. Socialno in karitativno delovanje Cerkve.
7. Obdavčenje cerkva, nabirk, prometni davek pri tisku.
8. Možnost popravkov v primerih večjih dezinformacij o Cerkvi.
9. Nezaupanje, pomisleki glede možnosti medsebojnega sožitja.⁴⁴

Poudaril je, da so to začetni predlogi in nikakor ne izčrpen prikaz vseh odprtih vprašanj.

Prepričan sem, da se bo v pogovoru pokazalo, da je mogoče nekatera vprašanja ob dobri volji sorazmerno uspešno rešiti, druga pa bodo ostala bolj ali manj odprta vprašanja tudi naprej. Ob medsebojnem spoštovanju, razumevanju, enakopravnosti in iskrenem prizadevanju za mirno sožitje in konstruktivno sodelovanje pa ne vidim nobene nujnosti, da bi morale prihajati do napetosti, zaostritve ali celo konfliktov, ki niso nikomur v korist.⁴⁵

⁴³ To je Šuštar osebno predlagal Mitji Ribičiču 12. 11. 1980 in večkrat Dušanu Šinigoju (Pismo škofa Alojzija Šuštarja Dušanu Šinigoju, 16. 3. 1981; Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*, str. 148–149; NŠAL 336, AŠ 31; ARS, SI AS 1211, KOVS, 5/1980, 12. 11. 1980, Zapis Mitje Ribičiča o razgovoru z dr. Alojzijem Šuštarjem).

⁴⁴ Pismo škofa Alojzija Šuštarja Dušanu Šinigoju, 16. 3. 1981.

⁴⁵ Prav tam.

Vendar je moral Šuštar potem ugotoviti, da državna oblast ni bila pripravljena na dialog. Udba je ocenila, da je Šuštar,

reaktiviral in poživil notranjega sovražnika v državi /.../. RKC je v zadnjem obdobju spremenila taktiko svojega delovanja na pastoralnem, katehetskem področju in v tiski. Vse akcije RKC so načrtovane in verificirane ali na sejah slovenskih škofov ali teološkega sveta. Prav v tem je novi nadškof dobil svoj posvetovalni organ, katerega naloge so spremljanje političnega trenutka v naši samoupravni socialistični družbi in pripravljanje protiakcij vakuumskih prostorov v naši družbi. Ena od bistvenih novosti delovanja RKC je tudi realizacija Šuštarjeve ideje o enotnem slovenskem cerkvenem prostoru, kar je dosegel z rednimi zasedanji slovenskih škofov, kjer usklajujejo in načrtujejo enotno politiko slovenske Cerkve.⁴⁶

Slovenska pokrajinska škofovska konferenca

Leta 1983 je Šuštar ustanovil Slovensko pokrajinsko škofovsko konferenco,⁴⁷ ki je sicer delovala še vedno v okviru JŠK, katere podpredsednik je tudi bil, kot že pred njim nadškof Pogačnik, vendar je bila v pogledu na Slovenijo samostojna.⁴⁸ Bila sta dva razloga za to ustanovitev: zahtevala jo je duhovščina, poleg tega pa je bilo očitno, da nadškof ni mogel uveljavljati slovenskih interesov v JŠK.⁴⁹ Posebno pozornost je slovenska konferenca poleg pastoralnim nalogam polagala obravnavi vprašanj glede razmerja med komunistično oblastjo (državo) in Cerkvijo v Socialistični Republiki Sloveniji. Ustanovljene so bile komisije in sveti na različnih področjih, najprej še v okviru JŠK, po osamosvojitvi pa seveda v okviru samostojne Slovenske škofovske konference.

Nadškof Šuštar in Slovenci po svetu

Nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar je na eni strani iskal kontakt z oblastjo, da razčisti sporna vprašanja v odnosih med državo in Cerkvijo, na drugi strani pa je imel tudi še naprej dobre stike z izseljeniški duhovniki in se ni izogibal stikov s slovensko politično emigracijo. Njegovo imenovanje so sprejeli z velikim odobravanjem in pričakovanji, tako v izseljenstvu kot tudi velik del doma-

⁴⁶ Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*, str. 26.

⁴⁷ Ustanovni sestanek je bil 20. 6. 1983.

⁴⁸ ARS, SI AS 1211, KOVS, 5/1983-9, 1. 7. 1983.

⁴⁹ ARS, SI AS 1931, RSNZ, t.e. 3115, Rimskokatoliška cerkev v SR Sloveniji (značilnosto delovanja), december 1985, str. 39.

če duhovščine. Že v času službovanja v Švici je vzdrževal stike z zamejskimi in emigrantskimi duhovniki in s predstavniki politične emigracije in laičnimi zamejskimi strukturami. V omenjenem poročilu zveznega sekretariata je napisano, da se ni izognil kontaktom s politično emigracijo in posameznikom kot na primer z "ekstremistom" Janezom Zdešarjem⁵⁰ in da je zastopal mnenje, da so prav ti "najsposobnejši, najbolj inteligentni slovenski intelektualci".⁵¹

Šuštar se je zavzemal tudi za koroške rojake. Že 13. septembra 1980 je sprejel 50 članov zveze katoliških akademikov Koroške.⁵² Kot navedeno, je obiskoval tudi rojake v emigraciji in izpostavil – s pomočjo pomožnega škofa Stanislava Leniča, ki je deset let bil narodni ravnatelj Slovencev po svetu, in koprskega škofa Metoda Piriha, ki je Leniča leta 1989 nasledil – spet redne odnose med slovensko Cerkvijo in izseljenci. Kremžar je zapisal, da je "skušal ohraniti edinstvo v katoliškem občestvu, hkrati pa doseči od totalitarnega in veri nasprotnega režima za katoliško Cerkev vsaj nekaj svobode in življenjskega prostora".⁵³ Šuštar je obiskal Slovence v Franciji (1981), ZDA in Kanadi (1981), Argentini, Čilu, Braziliji in Ekvadorju (1982), Avstraliji (1983) in na Švedskem (1984). Stalne stike je imel s Slovenci v Italiji, Avstriji in Nemčiji.⁵⁴ Vsi ti obiski in stiki so bili pod drobnogledom Udbe, posebno obisk v Argentini. Tam se je med drugim srečal s tamkajšnjim delegatom slovenskih duhovnikov Antonom Oreharjem. O tem je poročal verski časopis *Družina* na prvi strani, objavil je celo sliko srečanja. Verska komisija je Cerkvi to objavo očitala, češ če se že ni mogla izogniti temu srečanju, pa ni bilo potrebno, da se o tem poroča. To naj bi bila posebna škoda, ker je nadškofova pot imela tako pozitiven odmev, posebno po objavi Tanjugovega intervjuja z njim in vesti o obisku jugoslovanskega veleposlaništva v Buenos Airesu.⁵⁵

Imenovanje mariborskega škofa

Nadškof Šuštar se je ob prevzemu škofije seveda soočal s številnimi problemi tudi znotraj Cerkve v Sloveniji. Še vedno je bilo odprto vprašanje nasledstva

⁵⁰ Janez Zdešar (*19. 5. 1926, Ljubljana – †19. 9. 2013, Celje) je leta 1945 pobegnil s taborišča Teharje in se nekaj mesecev skrival pri usmiljenkah v Ljubljani. Skrival je potem prestopil mejo in v Lienzu v taborišču maturiral ter študiral teologijo najprej v Briksnu in nato na Gregoriani v Rimu. Bil je predstojnik slovenskega dušnega pastirstva v Nemčiji in v Evropi. Več: Janez Zdešar, *Pričevalec težkih dni*, ur. Tamara Griesser-Pečar (Ljubljana, 2017).

⁵¹ ARS, SI AS 1931, RSNZ, t.e. 3088, str. 41.

⁵² ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1980-76, Aktivnost RKC med manjšino.

⁵³ Kremžar, "Lastovka, ki je priletela v zimo", str. 552.

⁵⁴ ARS, SI AS 1931, RSNZ, t.e. 3115, str. 35–36.

⁵⁵ ARS, SI AS 1211, KOVS, 5/1982-27, 19. 11. 1982.

mariborskega škofa dr. Maksimilijana Držečnika, ki je umrl 13. maja 1978.⁵⁶ Za to se je zavzemal pomožni škof dr. Vekoslav Grmič, ki je upravljal mariborsko škofijo, tesno pa je sodeloval z oblastjo, za kar se ga je prijel pridevek "rdeči škof", pa tudi "socialistični škof". Oblast je imela velik interes, da Sveti sedež imenuje njega in je zaradi tega že v času, ko je bil na čelu ljubljanske nadškofije še Jožef Pogačnik, intervenirala večkrat v tem smislu. Septembra 1980, tik pred imenovanjem novega mariborskega škofa, pa je predsednik verske komisije Dušan Šinigoj ob obisku ljubljanskemu nadškofu dr. Alojziju Šuštarju dal vedeti, da oblast pričakuje, da bo Vatikan dokončno imenoval Grmiča za mariborskega škofa, ker je že dve leti vodil škofijo tako, "da obstoje dobri odnosi med katoliško cerkvijo in družbo." Prosil je nadškofa, da v tem smislu posreduje v Rimu. Nadškof svojega mnenja ni razkril, dejal je zgolj, da tudi on želi, da se zadeva kmalu reši, ker bi potem imel manj težav.⁵⁷

Grmič je vse od Držečnikove smrti vodil Mariborsko-lavantinsko škofijo. Bil je v stalnih sporih s cerkvenimi strukturami. Po oceni kardinala Francea Rodeta se je Grmič predstavil "kot človek dialoga, v resnici pa je vodil zelo osebno politiko in dejansko razdelil duhovščino v dva tabora".⁵⁸ Zaradi dobrih odnosov z oblastjo in zaradi njegovih nazorov ("teologija samoupravnega socializma") je nasledstvu nasprotoval ne samo velik del mariborske duhovščine, temveč tudi višji kler ljubljanske škofije in apostolske administrature za Slovensko Primorje. Prav tako so imenovanju nasprotovali jezuiti, ki naj bi po podatkih verske komisije celo intervenirali v Vatikanu in Grmiča označili za heretika.⁵⁹ Grmič je bil leta 1979 zaradi nasledstva mariborske škofije tudi pri papežu. V intervjuju s Slavo Partlič je razkril, da sta s papežem ostala v marsičem "vsak na svojem bregu, zlasti seveda v pogledih na realni socializem in na takratne razmere v Sloveniji in Jugoslaviji. Izhajala sva pač iz različnega okolja, imela različne izkušnje."⁶⁰ Po romanju slovenskih duhovnikov v Rim je Mitji Ribičiču, predsedniku RK SZDL, izjavil, da se papež bolj ukvarja s politiko in manj s teološkimi vprašanji. "Močno poudarja človeka, človekove pravice in povezanost s papežem, saj hoče za vsako ceno ohraniti enotnost Cerkve, kar pomeni šibkost njenih posameznih delov." Grmič je imel vtis, "da gre za poskus zaostrovanja, ki ne more koristiti slovenskemu narodu."⁶¹

⁵⁶ Več: Tamara Griesser-Pečar, "Škof dr. Maksimilijan Držečnik", *Studia Historica Slovenica* 13, št. 2–3 (2013), str. 585–601,

⁵⁷ ARS, SI AS 1211, KOVS, 5/1980-11, 10. 9. 1980.

⁵⁸ Franc Rode, *Vse je dar. Spomini* (Celje, 2022), str. 275.

⁵⁹ ARS, SI AS 1211, KOVS, 1/1977-6, 14. 1. 1977.

⁶⁰ Tamara Griesser-Pečar, "Lavantinska škofija v novi Jugoslaviji", *Studia Historica Slovenica* 10, št. 2–3 (2010), str. 455 (dalje: Griesser-Pečar, "Lavantinska škofija v novi Jugoslaviji").

⁶¹ Bizilj, *Cerkev v policijskih arhivih*, str. 16.

Na obisku pri pronunciju Micheliju Cecchiniju v Beogradu 4. novembra 1980 sta bila nadškof Šuštar in dr. Franc Kramberger obveščena o imenovanju Krambergerja za novega mariborskega škofa, dan pozneje je nadškof na škofovskem sestanku v Kopru o tem seznanil tudi Grmiča. Grmič je kljub Krambergerjevi želji, da ostane še naprej generalni vikar,⁶² reagiral prizadeto in odstopil kot pomožni škof in kot ravnatelj bogoslovnega semenišča, prav tako se ni udeležil posvetitve novega mariborskega škofa Krambergerja. Ko je ta nastopil svojo službo, ni imel lahkega stališča, ker so mu nenehno nasprotovali Grmičevi somišljeniki (tako skupina sodelavcev revije *Znamenje* in Mohorjeve družbe v Celju), poleg tega pa je Udba k sodelovanju prisilila vrsto duhovnikov.⁶³ Predsednik Slovenskega duhovniškega društva Roman Kavčič je bil zelo razočaran nad imenovanjem novega ordinarija v mariborski škofiji in je izjavil, da je to "zmaga emigracije". Ker je Grmič odstopil iz vseh cerkvenih funkcij razen na Teološki fakulteti, je ta Grmičev "odhod" ocenil za nevarnega, ker se je ožil t. i. "napredni krog". Oblast bi morala nujno na njega vplivati, da ostane, potrebno pa naj bi bilo "vrniti udarec", se mu zahvaliti in ga odlikovati.⁶⁴

Težave slovenske Cerkve z Grmičem so se nadaljevale, še posebej je decembra odmeval intervju Grmiča v zagrebški reviji *Start*, kjer je med drugim izjavil, da je prišlo do imenovanja Krambergerja predvsem zaradi pritiska emigracije. Tudi njegova predavanja o socializmu in krščanstvu, ki jih je imel tudi v deželah zahodne Evrope v imenu t. i. "Kritičnega krščanstva", so bila problematična za slovensko Cerkev, prav tako tudi podelitev visokega državnega odlikovanja (red republike z zlatim vencem) ob njegovi 60-letnici (1. junija 1983), pa tudi njegova udeležba v slovenski delegaciji SZDL v Beogradu (1984) in intervju v *Jani* (14. novembra 1984), ki ga je vodstvo Cerkve obsodilo kot poseg v bistvo moralnega nauka Cerkve. O tem je nadškof obvestil tudi pristojno kongregacijo v Rimu. Šuštar se je zaman zavzemal za mirno reševanje spora z Grmičem in s somišljeniki. Končno je dal navodilo, da vsak duhovnik potrebuje za objavo prispevkov v necerkvenem tisku dovoljenje škofije.⁶⁵ Posebno problematično je bilo tudi to, da je bil Grmič profesor na Teološki fakulteti, prav zaradi njega je tudi Vatikan oddelku Teološke fakultete v Mariboru očital proticerkveni duh.⁶⁶

⁶² To je nadškof dr. Franc Kramberger 12. 1. 2010 povedal avtorici.

⁶³ Več: Griesser-Pečar, "Lavantinska škofija v novi Jugoslaviji", str. 429–462; ARS, SI AS 1211, KOVS, 5/1980-19, 17. 22. 1980.

⁶⁴ Arhiv Javnega tožilstva (JT), strogo zaupen zapis razgovora z R. Kavčičem, predsednikom duhovniškega društva, 11. 11. 1980 (kopije Javnega tožilstva je avtorica pridobila pri pripravi ekspertize o delovanju škofa Rožmana za generalnega javnega tožilca Antona Drobniča na tožilstvu).

⁶⁵ ARS, SI AS 1931, RSNZ, t.e. 3115, str. 46–48.

⁶⁶ ARS, SI AS 1211, KOVS, 22/5-1985, Zabeležka iz razgovora z mariborskim škofom Krambergerjem.

Socialno in karitativno delovanje Cerkve

Dobrodelna dejavnost je bila Katoliški cerkvi prepovedana že takoj po koncu vojne leta 1945. Za urejanje položaja verskih skupnosti, šolstva in socialne varnosti so bile pristojne republike. Čeprav verske skupnosti po Zakonu o pravnem položaju verskih skupnosti 1976 na področjih "posebnega družbenega pomena" – taka so bila npr. šport, kultura in karitativna dejavnost – v Sloveniji niso smele ustanavljati svojih organizacij, je nadškof Šuštar odklonil, da bi se slovenska Cerkev odrekla eni od njenih ključnih dejavnosti. Najprej si je prizadeval, da bi bila ustanovljena slovenska sekcija Karitas, vendar slovenski zakon v nasprotju s hrvaškim tega ni dovoljeval, potem pa je celo predlagal, da preučijo, če bi RKC lahko karitativno delovala v sklopu Rdečega križa. Vendar *ta*, kot je ugotovila celo verska komisija, ni bil "sposoben ali pa ne voljan vključiti duhovnikov in verskih skupnosti".⁶⁷ Seveda pa je slovenski oblasti šlo predvsem za kontrolo humanitarne dejavnosti. Če bi ta bila organizirana tudi v verskih skupnostih, bi tam delovala brez *nadzora* komunistične oblasti.⁶⁸ Potem pa se je Cerkev preko "Predala dobrote" na Teološki fakulteti v Ljubljani, ki ga je ustanovil odgovorni urednik Ognjišča Franc Bole, leta 1982 preko Hrvatov vključila v Caritas Internationalis. Prvi sestanek slovenske sekcije je bil januarja 1983. Šele leta 1989 je bila Cerkvi dovoljena karitativna dejavnost. Slovenska Karitas pa je bila ustanovljena 1. maja 1990.⁶⁹

Prostovoljni prispevki in davki

Brez dovoljenja najprej sploh ni bilo mogoče pobirati prostovoljnih prispevkov v cerkvi in izven nje, tudi ne v ročne puščice in v t. i. "ofru" oziroma darovanju okoli oltarja. Dovoljenja so dobivali člani CMD in t. i. "pozitivni" duhovniki. Ko je leta 1953 začel veljati Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti, je bilo pobiranje prispevkov za verske namene v obrednih in drugih prostorih verskih skupnosti dovoljeno, vendar samo za bogoslužje, za vzdrževanje cerkve, ne pa za druge cerkve, za duhovnike ali celo za višji kler. Duhovniki tudi niso smeli "agitirati" za pobiranje prostovoljnih prispevkov. "Agitacija" za pobiranje prostovoljnih prispevkov je bila strogo kaznovana.⁷⁰ Ko pa je novi Zakon o verskih skupnostih dovolil pobiranje prostovoljnih prispevkov, so bili v Sloveniji

⁶⁷ ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1983-1.

⁶⁸ ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1983-36, 6. 12. 1983.

⁶⁹ Slovenska Karitas, dostopno na: <https://www.karitas.si/o-karitas/>, pridobljeno: 14. 7. 2022.

⁷⁰ Tamara Griesser-Pečar, *Cerkev na zatožni klopi* (Ljubljana, 2005), str. 681 (dalje: Griesser-Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*).

obdavčeni. Takšne prakse v ostalih jugoslovanskih republikah ni bilo, davki so bili tako instrument prisile.⁷¹ Ker oblast ni priznavala ločenih pravnih oseb, je Cerkev plačevala davke, ki so presegali njene zmogljivosti. Tudi ta praksa je bila samo v Sloveniji. Ljubljanska škofija je bila tako prisiljena prodati posestvo v Goričanah in mariborski kanoniški vrt.⁷²

Problem porušenih cerkva oz. zaviranje in zavlčevanje vlog in zahtev za popravilo oziroma gradnjo novih cerkvenih zgradb je ostal do konca (Žužemberk, Portorož, Semedela...). Postopki so se vlekli v nedogled brez upravičenih razlogov.⁷³ Težave so bile seveda tudi glede vprašanj vzgoje in šole in navzočnosti Cerkve v javnem življenju.

Verska in duhovna oskrba

Sicer je bila zagotovljena svoboda izpovedovanja vere, ker pa je bila dejansko vsa oblast v rokah komunistov (ateistov), so izvajali precejšnji pritisk na verne laike, predvsem učitelje, profesorje, višje uradnike, študente, ki so prosili za štipendije. Zgodilo se je, da so se starejši ljudje, ki so dobivali socialno pomoč ali borčevsko pokojnino, bali prejeti zakramente za umirajoče in njihovi domači odklonili cerkveni pogreb. Leta 1982 je bila končno opuščena delitev na civilne in cerkvene pogrebe, vendar se pri pogrebu otrok, če se je pogreba udeležila šola, otroci – tudi verni – niso smeli udeležiti pogrebne maše.⁷⁴ Uniformirani so pri pogrebih morali čakati zunaj cerkve. V šolah se je postavljalo marksistično ateistično ideologijo kot temelj vsega izobraževanja in vzgajanja. Težave so bile tudi glede birm in vizitacij ob državnih praznikih.⁷⁵ Tudi tukaj je Slovenija izstopala. Na Hrvaškem težav pri prirejanju verskih obredov na državne praznike niso imeli.

Po Zakonu o verskih skupnosti (čl. 16), ki je bil sprejet 26. maja 1976, so duhovniki "na željo" lahko obiskovali bolnike v bolnicah in zdravstvenih zavo-

⁷¹ Tako je državni sekretar Mitja Ribičič v strogo zaupnem pismu 19. marca 1954 poučil načelnike tajništva za notranje zadeve: "Pravilno obdavčevanje duhovščine /.../ je eden izmed osnovnih instrumentov za izvajanje ekonomskega pritiska na duhovščino /.../. Ekonomski pritisk je bil doslej najuspešnejši za izvajanje diferenciacije." Po Ribičičevem navodilu so načelniki tajništva morali reševati vsa vprašanja obdavčevanja predstavnikov Cerkve sporazumno s pooblaščencom Udbe (Griesser-Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, str. 431).

⁷² Prav tam, str. 432.

⁷³ ARS, SI AS 1211, KOVS, 23/1984-3, 14. 11. 1984.

⁷⁴ ARS, SI AS 1211, KOVS, 23/1984-2, pismo nadškofa Alojzija Šuštarja predsedniku verske komisije Borisu Frlecu, 22. 5. 1984.

⁷⁵ Posebne težave je konec sedemdesetih let in leta 1980 imel koprski škof Janez Jenko, ker je določil datume birm v različnih krajih na državne praznike. Opozorjen je bil, "da te birmanske slovesnosti objektivno izzvenijo kot tiha demonstracija državnim praznikom." (JT, Zapisek o pogovoru s koprskim škofom dr. Janezom Jenkom glede birmanskih slovesnosti ob državnih praznikih, 17. 1. 1980).

dih ter prebivalce doma ostarelih.⁷⁶ Hišni red je duhovniku pogosto omogočal vstop samo v določenem času, medtem ko so drugi obiskovalci lahko prihajali cel dan. Redne verske oskrbe sploh ni bilo, šele leta 1984 so se verska komisija, republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo ter sekretariat za notranje zadeve zavzeli za načelno spoštovanje in uresničevanje verskih pravic in potreb, torej da se omogoči tudi maše v domovih.⁷⁷ Ponekod so bile maše enkrat mesečno, drugod dvakrat letno, kar v nekaj domovih pa sploh ne. Domovi so se potem izgovarjali, da nimajo primernih prostorov, da maša ni predvidena v pravilniku doma, da maša ni potrebna, ker ni interesa, da temu nasprotujejo borci, da to povzroča nestrpnost.⁷⁸ Upravitelji domov so na posvetu v Dolenjskih Toplicah celo sklenili, da navodil ne bodo upoštevali.⁷⁹

Duhovna oskrba zapornikov in bolnikov ni bila mogoča. Šele Izvršni svet Skupščine SR je na seji 4. februarja 1988 potrdil stališče Republiškega sekretariata za pravosodje iz leta 1982, da se zapornikom, podobno kot bolnikom in v domovih za ostarele, nudi versko oskrbo. Šuštar je dejansko bil v zaporih prvič leta 1988.⁸⁰

Druga polovica osemdesetih let

Sredi osemdesetih let so zahteve s strani Katoliške cerkve postajale vedno glasnejše, tako da je pred novoletnim srečanjem leta 1985 predsednik verske komisije Boris Frlec v pogovoru z nadškofom Šuštarjem "izrazil resno zaskrbljenost komisije nad nesprejemljivimi težnjami v vrstah katoliške cerkve" in nadškofa vprašal "ali to pomeni spremembo katoliške cerkve do družbe".⁸¹ S strani Cerkve so se ponavljale zahteve po verski oskrbi v domovih za ostarele občane in zapornike, tudi za verske aktivnosti v prostem času v JLA, za praznovanje božiča kot dela prostega dneva, verske oddaje na radiu in televiziji. Na televiziji je bil verski program šele od leta 1989 naprej, in sicer osrednja verska oddaja "Obzorje duha". Cerkev je nasprotovala tudi ateizaciji pouka. Vedno več je bilo tudi mlajših duhovnikov, ki jim oblast ni mogla očitati preteklosti, pač pa jim je

⁷⁶ *Uradni list SRS*, št. 15/76, čl. 16.

⁷⁷ ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1985-1, 5. 3. 1985, Odgovor predsednika Komisije za verske odnose na dopis nadškofa Šušterja, 7. 12. 1987.

⁷⁸ ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1987-87, 8. 9. 1987.

⁷⁹ ARS, SI AS 1211, KOVS, 23/1985-1.

⁸⁰ ARS, SI AS 1211, KOVS, 30. 3. 1988, nedatirana priloga k razgovoru z ljubljanskim nadškofom dr. Šuštarjem "Obiski duhovnika pri zapornikih, opravljanje verskih obredov v zaporih, prejemanje verskih publikacij".

⁸¹ ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1985-1, 5. 3. 1985.

očitala, da delujejo kot "val klerikalizma".⁸² Verska komisija je hkrati ugotavljala, da se mlajši duhovniki ukvarjajo z vzporedno dejavnostjo, ki pa da je v pristojnosti družbe, kar naj bi vodilo v predvojne razmere. Čl. 5 Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti v SR Sloveniji pa da "cerkvi prepoveduje ukvarjanje z dejavnostmi splošnega ali posebnega družbenega pomena."⁸³ V seriji člankov v *Družini* je dr. Stres pisal o spoštovanju človekovih pravic in o drugorazrednosti vernikov, s čimer naj bil po mnenju predsednika verske komisije Frleca vznemirjal javnost in politiziral zadeve.⁸⁴ Dolgo zamolčane teme so vedno bolj prihajale v ospredje, pojavljale so se pobude, da naj se spominja žrtev v Kočevskem Rogu. V 43. številki *Družine* 1984 je bil o tem objavljen nepodpisan komentar ob 1. novembru, dnevu spomina na mrtve,⁸⁵ zaradi česar je imel Frlec razgovor z nadškofom in od njega pričakoval, da zadevo ustavi.⁸⁶ Govorilo se je o narodni spravi in "prevrednotenje vloge škofa Rožmana v času NOB", kar je verska komisija ocenila za manipulacijo in "politično zlorabo".⁸⁷ Način, kako se je spominjalo na ljubljanskega škofa Rožmana ob 25. obletnici njegove smrti – spominske maše, predvsem pa objava Leničeve pridige v ljubljanski stolnici v *Naši luči*, listu, ki je izhajal v Celovcu in bil v Jugoslaviji prepovedan –, je naletel na ostro kritiko. V *Sporočilu slovenskih škofij* (št. 11/1984) je celo pisalo, da Rožmanovega življenja in delovanja še ni mogoče zgodovinsko ovrednotiti, ker je bila ob procesu proti njemu škofijskemu ordinariatu odvzeta celotna dokumentacija. V *Novi reviji* se je duhovnik Rudi Koncilja zavzemal za rehabilitacijo škofa Rožmana.⁸⁸ Temu je sledila vrsta polemičnih prispevkov v časopisju.

Seveda ni bilo naključje, da je Ivan Jan potem v *Koledarju Prešernove družbe* za leto 1986 objavil izrazito neobjektiven članek o Rožmanu, razširjeno pa je v istem slogu v *Delu* objavljal podlistek "O resnični podobi škofa Rožmana" v sobotni prilogi od 1. do 12. februarja 1986. Ker je nadškof že na začetku objav v *Delu* ustno protestiral, 3. marca pa še predložil tekst z Leničevimi pripombami,⁸⁹ so zadevo obravnavali tudi na verski komisiji in "minikoordinaciji". Po Frlecu naj bi se za objavo podlistka spontano odločila redakcija časopisa, iz zabeležke "minikoordinacije" sredi marca 1986 pa je razvidno kako moteči so bili vsi

⁸² JT, Pov. 3, 28. 3. 1983, Analiza regionalnih posvetov na temo urejanja odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi, označeno kot strogo zaupno.

⁸³ ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1985-1, 5. 3. 1985.

⁸⁴ ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1985-18, 12. 3. 1985.

⁸⁵ "Naš komentar: Spomin preteklosti – luč prihodnosti", *Družina*, 11. 11. 1984, str. 3.

⁸⁶ ARS, SI AS 1211, KOVS, 23/1984-3, 14. 11. 1984.

⁸⁷ ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1985-1.

⁸⁸ ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1985-25, 25. 4. 1985.

⁸⁹ ARS, SI AS 1211, KOVS, 23/1986-2, 17. 4. 1986; 25/2-1986, 25. 2. 1986; JT, 12/86-12, zapis razgovora F. Šetinca, B. Frleca in dr. A. Suštarja na Izvršnem svetu s prilogo: Leničeve pripombe k članku Ivana Jana v *Prešernovem koledarju* 1986.

prispevki o škofu Rožmanu, predvsem ker je šlo tudi za "diskvalifikacijo NOB" in vlogo partije, zato so poudarili, "da naši partiji v usodnih trenutkih ni šlo za osvoboditev od okupatorja, ampak samo za revolucijo. Tako cerkev dosledno v razprave o Rožmanu vnaša vprašanje stalinizma." "Minikoordinacija" je 14. marca 1986 sprejela sklep, da se objava prispevkov Jana v *Delu* nadaljuje, hkrati pa da se aktivira tudi Franček Saje.⁹⁰ Intervju, ki ga je nadškof dal za *Dolenjski list*, je bil cenzuriran. Šuštar se je uklonil in nekatere izjave popravil, ker ni želel, da bi novinar zaradi njegovih izjav imel težave. Predstavnik Izvršnega sveta Franc Šetinc je bil namreč mnenja, da novinar nekaterih spornih vprašanj sploh ne bi smel postaviti, ker naj bi nujno vodile v poslabšanje odnosov. Posebno se je obregnil ob izjavo, da so duhovniki, ki so se udeleževali v SZDL, neke vrste paradni konji.⁹¹ Kot je bilo izpostavljeno tudi na seji verske komisije marca 1985, so se v odnosih s Katoliško cerkvijo pojavili "moteči elementi tehtne politične narave, ki jih ni moč razčiščevati samo v stikih z versko komisijo, temveč narekujejo soočenje je političnih sil z njimi in širšo politično oceno."⁹²

Božič

V ospredje se je hkrati vedno bolj postavljalo vprašanje božiča, ki se je več let burno diskutiralo v celotni jugoslovanski javnosti, ne samo v slovenski. Po koncu druge svetovne vojne se je božič namreč obhajal kot dela prost dan vse do leta 1951. Kot praznik je bil uradno ukinjen leta 1953,⁹³ vendar je že 25. december 1952 bil delovni dan. Nadškof Šuštar je 10. novembra 1986 v imenu Slovenske pokrajinske škofovske konference poslal predsedniku verske komisije Frlecju prošnjo, da postane božič dela prost dan in opozarjal, da samo pet evropskih držav tega dneva ne praznuje in da so med tistimi, ki ga praznujejo, tudi nekatere komunistične države, razen Poljske tudi Nemška demokratična republika, Čehoslovaška in Madžarska.⁹⁴ Podobno vlogo je že 17. novembra JŠK poslala predsedstvu SFRJ v Beograd in član Zveznega izvršnega sveta Ante Sušič je odgovoril, da je praznovanje božiča privatna zadeva občanov.⁹⁵

V javnomnenski anketi leta 1986 je 79 % Slovencev odgovorilo, da praznuje božič (43 % kot verski praznik, 36 % kot družinski praznik) in 59 % se je zavze-

⁹⁰ JT, Pov. 3/86-3, 27. 3. 1986.

⁹¹ JT, Pov. 12/86-12.

⁹² ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1985-1, 5. 3. 1985.

⁹³ *Uradni list Slovenije*, št. 11, 16. april 1953.

⁹⁴ ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1986-43, Šuštarjevo pismo, 10. 11. 1986; podobno tudi: 5/1984-7, 24. 2. 1984.

⁹⁵ Prav tam.

Novoletna poslanica za božič po radiu, ki jo je nadškof Šuštar prvič lahko izrekel leta 1986 (NŠAL 107, Fotografska zbirka)

malo za to, da postane dela prost dan.⁹⁶ Predstavniki Cerkve na Slovenskem in Slovenska pokrajinska škofovska konferenca so zahtevo vedno znova ponavljali, zadnjič še na 50. seji 20. novembra 1988, kar je nadškof posredoval verski komisiji.⁹⁷ O tem je bilo nešteto razprav in prispevkov, tako se je Milan Kučan, predsednik Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije v *Delu* 17. junija 1987 opredelil proti božiču kot dela prostemu dnevu.⁹⁸ Večkrat je o tem razpravljala verska komisija in "minikoordinacija", obravnavali so ustavnopravne, politične, kulturne in ekonomske vidike. Očitno so bili v zadregi. Zedinili so se, da bo radijski program 24. in 25. decembra imel primerno glasbeno vsebino in da bodo predvajali škofovo poslanico.⁹⁹ Frlec je nadškofu uradno odgovoril na pobudo šele 5. junija 1987, in mu, kar je ponovil še 9. oktobra 1987, napisal, da v tedanjih okoliščinah realno ni pričakovati, da bo božič postal dela prost dan.¹⁰⁰

⁹⁶ "Anketa o božiču", *Delo* (sobotna priloga), 7. 6. 1986, str. 27.

⁹⁷ ARS, SI AS 1211, KOVS. 23/1988-5, 21. 12. 1988.

⁹⁸ ARS, SI AS 1211, KOVS. 2/1987-27, 8. 9. 1987, Kratek pregled pomembnejših dogodkov na verskocerkvenem področju in v odnosih z verskimi skupnostmi.

⁹⁹ Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi*, str. 156–157.

¹⁰⁰ ARS, SI AS 1211, KOVS. 2/1986-43, 5. 6. 1986.

12. novembra 1987 je to obravnavalo tudi Predsedstvo RK SZDL in odločilo, da božič ne bo dela prost dan. Sicer pa je Šuštar po radiu že leta 1986 lahko vernikom voščil vesele božične praznike, leta 1988 tudi na televiziji. Dela prost dan je božič postal šele leta 1989.

Ustavne spremembe

V drugi polovici osemdesetih let so se znotraj Katoliške cerkve vrstila razmišljanja o vlogi slovenske Cerkve in o njenem mestu v okviru jugoslovanske Katoliške cerkve ter o zahtevi po oblikovanju samostojne slovenske škofovske konference. Pobudo za ustanovitev samostojne slovenske škofovske konference je dalo leta 1987 društvo izdajateljev *Revije 2000*.¹⁰¹ Tako sta nadškof Šuštar kot tudi Svet Pravičnost in mir podala pripombe na obstoječo zakonodajo v zvezi s položajem verskih skupnosti. Slovenska verska komisija je predlagala, da se na zvezni ravni sprejme enoten zakon o verskih skupnostih, kar pa je Zvezna verska komisija zavrnila.¹⁰² Svet Pravičnost in mir (*iustitia et pax*) Slovenske pokrajinske škofovske konference¹⁰³ pod vodstvom dr. Antona Stresa je 12. julija 1987 v *Družini* objavil izjavo o ustavnih spremembah, v kateri se je zavzel za demokratizacijo in decentralizacijo ter

krepitev samobitnosti vsakega izmed jugoslovanskih narodov in narodnosti /.../. Narodnost je tako splošno dejstvo in temeljna vrednota, da nima nad njo nobena ideologija monopola. Pravica vsakega naroda do ohranjanja in razvijanja svoje identitete, svobode ter kulturne, gospodarske in politične posebnosti sodi tudi med jasno opredeljene, splošne človekove pravice.¹⁰⁴

To naj bi izhajalo iz mednarodnih konvencij, npr. Helsinške listine, prav tako je to poudarjal tudi II. vatikanski cerkveni zbor. Konkretno so se zavzemali za odpravo t. i. "verbalnega delikta" in za neodvisnost sodstva kot tudi za rešitev vprašanja verskega življenja zapornikov. Hkrati je pozival vernike, da sodelujejo v razpravah o ustavnih spremembah.¹⁰⁵ V ustavno razpravo so se nato vključili vsi jugoslovanski katoliški škofje in na zasedanju JŠK 14. oktobra 1987 v Splitu v posebni izjavi poudarili, da se Cerkev zavzema za spoštovanje temeljnih člo-

¹⁰¹ "Peticija", *Družina*, 24. 5. 1987, str. 6; ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1987-27, 8. 9. 1987.

¹⁰² ARS, SI AS 1211, KOVS, Kratek zapis z ljubljanskim nadškofom dr. Šuštarjem dne 30. 3. 1988.

¹⁰³ Od 2. 9. 1987 se je Svet Pravičnost in mir, ki je bil ustanovljen leta 1985, preimenoval v Komisijo Pravičnost in mir.

¹⁰⁴ "Izjava Sveta Pravičnost in mir", *Družina*, 12. 7. 1987, str. 3. O tem je potem poročala večina časopisov, ne samo v Sloveniji, s precejšnjo zamudo pa tudi *Delo* 22. 8. 1987.

¹⁰⁵ Prav tam.

vekovih pravic in svoboščin, še zlasti svobode vesti in veroizpovedi. Čutil se je poklicanega, da poda mnenje o ustavnih spremembah.¹⁰⁶ Za versko komisijo sta bila dokument Sveta Pravičnost in mir in predlog JŠK o ustavnih spremembah dokaz,

da cerkev želi posegati na politično področje in si lasti to pravico /.../. Cerkev ne nastopa več kot oblastna organizacija in v glavnem ne teži več k delitvi oblasti temveč bolj nastopa kot eden od subjektov civilne družbe, zato njenega delovanja ne moremo več preprosto označiti z besedama klerikalizem ali integralizem.¹⁰⁷

28. januarja 1988 je France Bučar poslal nadškofu predlog v zvezi z ureditvijo odnosov med Cerkvijo in državo, ki naj bi ga škofijski ordinariat ali škofovska konferenca poslala v Izvršni svet SRS. Šlo je za pomembna področja: verski pouk, verski tisk, vzgojno-zdravstveno in dobrodelno dejavnost, versko dejavnost v domovih in bolnišnicah itd.¹⁰⁸ Dejansko se je leta 1988 slovenska Cerkev neposredno oglašala v zvezi z aktualnim političnim dogajanjem v Sloveniji, tako pri vprašanjih o ustavnih spremembah, procesu pred vojaškim sodiščem in drugih temah. Izrazila je tudi zaskrbljenost zaradi poslabšanja mednacionalnih odnosov in nasprotovala vsiljevanju enostranskih rešitev o prihodnji ureditvi države ter se zavzemala za demokratično usklajevanje.¹⁰⁹ Šuštar je v pridigi na Rakovniku ob 100. obletnici smrti ustanovitelja salezijanskega reda Slovence pozival k prizadevanju za mir, razumevanju in spoštovanju človekovih pravic ter pozival vernike k molitvi za slovenski narod, pa tudi za ostale jugoslovanske narode. Stres je ob ustanovitvi sveta za človekove pravice pri SZDL v *Družini* pojasnil, da človekove pravice izvirajo iz človekovega dostojanstva, niso pa z ničimer pogojene, še najmanj s kakšno ideologijo, in obstajajo tudi, če jih oblast ne spoštuje. Omeje-ne so lahko samo z enakimi pravicam drugih ljudi. Profesor na Teološki fakulteti Stanko Ojnik se je v članku v *Jani* lotil zamolčanih tem, pisal je o duhovniških procesih in se zavzemal za njihovo razveljavitev po zgledu dachauskih procesov. Po mnenju verske komisije pa je osvetlitev povojnih procesov zoper duhovnike lahko dodatno otežila delo Sveta za varstvo človekovih pravic.¹¹⁰

¹⁰⁶ Podobno izjavo so škofoje podali že leta 1981, samo takrat ni bilo zahteve po ustavni spremembi ZK (ARS, SI AS 1211, KOVS, Kratek pregled pomembnejših dogodkov na verskocerkvenem področju in v odnosih z verskimi skupnostmi od zadnje se je komisije, 7. 1. 1988).

¹⁰⁷ ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1988-1, 25. 1. 1988.

¹⁰⁸ NŠAL 336, Zapuščina škofov, Alojzij Šuštar, AŠ 35, pismo Franca Bučarja, 28. 1. 1988. Že leta 1987 je potekal pogovor med Bučarjem in nadškofom. Bučar je na obisku pri nadškofu tako 29. 12. 1987 predložil analizo Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti (datum 7. 9. 1987) (NŠAL 336, Zapuščina škofov, Alojzij Šuštar, AŠ 35).

¹⁰⁹ ARS, SI AS 1211, KOVS, Kratek pregled pomembnejših dogodkov na verskocerkvenem področju in v odnosih z verskimi skupnostmi, 6. 12. 1988.

¹¹⁰ Prav tam.

Nadškof si je prizadeval za iskanje skupnih sprejemljivih rešitev odprtih vprašanj v odnosih med državo in Cerkvijo. Imel je popolno podporo Vatikanu, kar je zatrdil apostolski pronuncij v SFRJ nadškof Gabriel Montalva, ki je sicer ocenil, da se medsebojni problemi v Sloveniji rešujejo veliko bolje kot v drugih jugoslovanskih republikah.¹¹¹ Šuštar je na Dunaju 29. oktobra 1988 zastopal stališče, da bi morale verske skupnosti v Jugoslaviji oblikovati skupna stališča: zavzemanje za mir, pravičnost in složnost v družbi, spoštovanje dostojanstva in pravic ljudi, svobodo in sožitje jugoslovanskih narodov. Predvsem je večkrat zahteval ukinitve zakonske prepovedi organiziranja karitativne dejavnosti v Sloveniji. 19. novembra je Komisija Pravičnost in mir potrdila svoja stališča glede ustavnih sprememb in procesa pred vojaškim sodiščem, potrdila sodelovanje z Amnesty International in spodbujala državljane, da sodelujejo z njo.¹¹²

Leta 1988 je bil tudi pastoralni občni zbor ljubljanske nadškofije (POZLN), ki je bil mišljen kot nekakšen uvod za sinodo slovenske Katoliške cerkve. Prvo zasedanje je potekalo 23. aprila. Sodelovalo je 228 članov, med njimi 120 laikov. Razpravljali so o vseh vprašanih delovanja Cerkve, predvsem tudi o vlogi vernikov tako v Cerkvi kot tudi v družbi in pozivali katoličane, da stopijo iz zasebnosti v ospredje in sooblikujejo javno življenje. Dr. Anton Stres je posebej poudarjal, da je to pravica in interes verujočih. Najbolj pa so oblast razburile zahteve frančiškana p. Pavleta Jakopa, ki je zahteval zbiranje skupin in ustanov na podlagi verskega prepričanja brez posebnih dovoljenj in nadzora, spoštovanje ugovora vesti iz verskih in drugih razlogov, možnost uporabe vseh sredstev javnega obveščanja, torej tudi RTV, pa tudi možnost ustanavljanja lastnih medijskih ustanov, pravico do duhovne oskrbe v bolnicah, zaporih, domovih za ostarele, JLA itd., vključno z dodelitvijo bogoslužnih prostorov v teh ustanovah ter dodelitev lokacij za cerkve. Zahteval je tudi, da se ukinejo privilegiji članov Zveze komunistov, se zavzemal za revizijo sodnega procesa proti Rožmanu in da bi delegate v SZDL volili verniki iz svojih vrst, kot tudi da bi bili predstavniki občinskih komisij za odnose z verskimi skupnostmi verniki. Drugo zasedanje POZLN je bilo 22. oktobra, udeležilo se ga je več kot 230 članov, od tega 120 laikov. Sprejeli so smernice (diakonija vključno s karitativno dejavnostjo, moralna vzgoja, kristjan v družbi, družina, duhovna gibanja) na podlagi 380 prispevkov, ki so jih prijeli po prvem zasedanju. Sprejeli so tudi poslanico javnosti, v kateri so se zavzemali za spoštovanje človekovih pravic, posebno pravico do svobode vesti, svetovnega nazora in vere in izrazili pripravljenost za iskanje poti iz krize in za sodelovanje z vsemi.¹¹³

¹¹¹ ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1987-27.

¹¹² ARS, SI AS 1211, KOVS, 2/1988-18, 8. 6. 1988; in Kratek pregled pomembnejših dogodkov, 6. 12. 1988.

¹¹³ Prav tam. Tretje zasedanje pa je bilo leta 1991.

Zaradi zaostrene politične situacije v Jugoslaviji in iz tega izhajajoče krize je bilo tudi na področju verskih skupnosti oz. razmerja med njimi in državo v Sloveniji čutiti premike. Bilo je vse manj prepovedi za verske skupnosti, verska komisija pa je ocenjevala angažiranost predstavnikov Katoliške cerkve v javnem in političnem dogajanju povsem drugače. Ker je bila Cerkev seveda pripravljena nuditi pomoč v krizi, je tudi pričakovala večji vpliv in večjo prisotnost v javnosti, predvsem na verskem področju. Verska komisija je sicer ugotovila, da se Cerkev spušča "na področje, ki ni njeno, torej v obravnavanje širših družbenih zadev, ki so v domeni družbe, države", vendar ji ni več odrekala pravice, da to počne. Ugotavljala je celo, "da njihovo poseganje na širše družbeno področje na splošno /.../ ni pomenilo zlorabe". Prišla je do zaključka, da "lahko upravičeno govorimo o občutni demokratizaciji v odnosih z verskimi skupnostmi". Motili so jo samo "nekateri ekscesni primeri", ki naj ne bi prispevali k demokraciji. K tem je prištevala pozive državljanov k neposlušnosti, zahteve po reviziji povojnih procesov proti duhovnikom, odstranitev spomenika pred škofijo, ki je obeleževal demonstracije žensk leta junija 1943. Cerkev je to zahtevala, ker je bil napis na tem v nasprotju z dejstvi. Še vedno je ostalo odprto vprašanje božiča, o tem naj bi odločitev sprejel SZDL. Zanimivo pa je, da ni nasprotovala temu, da duhovniki, ki menijo, da so bili krivično obsojeni, sprostijo obnove postopkov. Kljub temu po njenem mnenju duhovniški procesi niso bili primerljivi z dachauskimi, saj naj bi pri teh šlo za skupinski proces na podlagi iste obtožnice. Ta trditev za številne procese, v katere so bili vključeni duhovniki in redovniki, ne drži, začevši z božičnim procesom leta 1945 je bila vrsta skupinskih procesov na podlagi skupne obtožnice, čeprav to ni bilo utemeljeno.¹¹⁴ Tudi glede karitativne dejavnosti je iz zapisnika razviden določen premik, kot tudi pri vprašanju nepravilno izvedenih povojnih nacionalizacijskih postopkov. Seveda pa je komisija ugotovila, da vprašanje povojnih nacionalizacij presega pristojnost verske komisije.¹¹⁵

Ob osamosvojitvi

Nadškof Šuštar je podpiral proces osamosvojitve in s tem demokratizacije Slovenije, zato je Udba pogovorom nadškofa in njegovim sodelavcem prisluškovala.¹¹⁶ Podpiral je tudi idejo, da mora med Slovenci priti do sprave, zato je Slovenska škofovska konferenca 13. marca 1990 sprejela Izjavo o narodni spravi. Izjava je izpostavila štiri pogoje za spravo: 1. "Ugotoviti polno in celostno

¹¹⁴ Več: Griesser-Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*.

¹¹⁵ ARS, SI AS 1211, KOVS, 18/1988-2, 26. 12. 1988.

¹¹⁶ Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*, str. 41.

zgodovinsko resnico o vseh dogodkih od začetka zadnje vojne do danes", 2. Te dogodke in dejstva razlagati v okviru tedanjega časa. 3. "Trezno in objektivno presoditi posledice odločitev med vojno in po vojni z današnjega stališča" in 4. "Biti izredno previden v sodbi ali obsodbi oseb v njihovi subjektivni moralni odgovornosti, krivdi ali nedolžnosti".¹¹⁷

Dne 5. aprila 1990 je nadškof v imenu Slovenske pokrajinske škofovske konference podpisal dokument z naslovom "Nekaj načelnih izhodišč, ki naj služijo kot začetek temeljitega in odkritega dialoga, katerega rezultat naj bo sprememba pravnega položaja verskih skupnosti". Najprej je poudaril, da je v tedanjem trenutku nov zakon o položaju verskih skupnosti še potreben, ker je Slovenija na prehodu v pravno državo, pa tudi glede na poslanstvo Cerkve. Tak zakon bi Cerkvi omogočal normalno delovanje. Izhajati naj bi bilo potrebno predvsem iz ustavnih določb: svoboda vere in veroizpovedi, enakost vseh državljanov pred zakonom, svoboda udejstvovanja posameznika na vseh področjih, ki se jo lahko omeji samo, kadar krši enako pravico drugega in ne ogroža splošnih koristi skupnosti ter svobode združevanja. Hkrati je izrazil mnenje, "da ima cerkev pravico in dolžnost udeležiti se dela pri oblikovanju nove ustave in se kot institucija zavzemati za takšno ustavo, ki ji bo omogočila neovirano izvajanje njenega poslanstva, kar zato nikakor ne pomeni, da se Cerkev želi vmešavati v politiko". Po njegovem je država, v tem primeru Slovenija, lahko uredila vprašanje verskih skupnosti na dva načina: z zakonom ali s sporazumom. Zakon je seveda enostranska odločitev države in povsem v njeni pristojnosti. "Če bo to hotela dobro urediti, bo nujno morala upoštevati notranjo ureditev katoliške Cerkve, kakor je opredeljena v kanonskem pravu. Na noben način si država ne more privoščiti sedanjega stanja praznine, če se hoče kakorkoli predstaviti kot pravna država." Druga pot je bil sporazum, ki pa bi bil v celi vrsti zadev vsekakor potreben, tako na področju šolstva, socialne in karitativne dejavnosti kot na področju kulturne dediščine.

Država si torej enostavno ne more privoščiti, da bi se kot laična država obnašala tako, kot da je poseben položaj Cerkve ne zanima. Na novo bo potrebno urediti ne samo pravno vprašanje glede statusa Cerkve, temveč cele vrste novih civilno-pravnih razmerij s celo vrsto pravnih subjektov /.../. Stališče, da se država zaradi svoje nevtralnosti do verskih skupnosti z nobeno od teh ne bi mogla posebej sporazumeti, ne drži. Država kot pravni subjekt stopa v različna javnopravna in

¹¹⁷ "Izjava o narodni spravi", *Družina*, 25. 3. 1990, str. 3; France M. Dolinar, *Resnici na ljubo. Izjave ljubljanskih škofov o medvojnih dogodkih* (Ljubljana, 1998), str. 31–34; Petra Kleindienst in Matevž Tomšič, "Proces narodne sprave in vloga politične elite v njem: Slovenija kot izjema med državami srednje in vzhodne Evrope", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 1 (2021), str. 197–232.

Novoletna poslanica za božič po radiu, ki jo je nadškof Šuštar prvič lahko izrekel leta 1986 (NŠAL 107, Fotografska zbirka)

civilnopravna razmerja s celo vrsto pravnih subjektov. Gre torej le za vprašanje, ali je država pripravljena skleniti s cerkvijo sporazum javnopravnega značaja ali civilnopravne sporazume.¹¹⁸

8. julija 1990 je potekala pogrebna oz. spominska maša v Kočevskem Rogu, ki je še danes predmet zelo različnih interpretacij. Za Šuštarja je šlo, kot je povedal v uvodu v sveto mašo, za "simbolični krščanski pogreb domobrancev, mašo zadušnico in molitve za vse žrtve vojnih in povojnih let" in ne za "resnično narodno spravo", kot je napisal dr. Tine Hribar,¹¹⁹ saj na tak način in tako hitro seveda to ni bilo mogoče. Nadškof se je v nagovoru tudi spomnil na partizanske in vse druge žrtve vojne. Pridigo pa je končal: "Bodimo drug drugemu dobri in plemeniti in pošteni sopotniki in iskreni prijatelji. Bog je z nami!"¹²⁰

Slovenska škofovsko konferenca je seveda podprla tudi plebiscit, sprejela je posebno izjavo:

¹¹⁸ NŠAL 336, AŠ 35, 5. 4. 1990.

¹¹⁹ Tine Hribar, "Nova osamosvojitvena volja Slovencev", v: *Slovinci in država: zbornik prispevkov na znanstvenem posvetu na ŠAZU*, ur. Bogo Grafenauer (Ljubljana, 1995), str. 283.

¹²⁰ NŠAL 336, AŠ 38, Zapuščine škofov: Alojzij Šuštar.

Odločitev za samostojno Slovenijo, ki jo bomo s svojo udeležbo na plebiscitu in z glasovanjem potrdili, je izredno pomembno dejanje za prihodnost slovenskega naroda. Čeprav se zavedamo, da naša pot v prihodnost ne bo lahka in bo zahtevala velika prizadevanja za duhovno družbeno in gospodarsko prenovu, odločno zavračamo vsako širjenje malodušja, strahu in obupanosti. Pošteno in iskreno delo vseh prebivalcev Slovenije, zaupanje v lastne moči in Božjo pomoč je edina prava pot v prihodnost.¹²¹

Nadškof Šuštar je na nacionalni televiziji 20. decembra pozival vse kristjane, "pa tudi vse druge, da se udeležijo glasovanja in s svojim DA potrdijo življenjsko moč in ustvarjalno politično voljo slovenskega naroda. Storimo vse, da bo plebiscit uspel."¹²² Dan pred plebiscitom je bila v stolnici darovana sveta maša za domovino.

Odgovor na proglasitev samostojne in neodvisne Republike Slovenije, je bila desetdnevna vojna. Nadškof Šuštar je imel odlične zveze v tujini, ki jih je takoj izkoristil in jih obvestil o vojaškem napadu na Slovenijo. Zavedal se je, kako pomembna je mednarodna podpora. Pisal je vsem evropskim škofovskim konferencam, drugim cerkvenim dostojanstvenikom in seveda papežu Janezu Pavlu II. Prav to, da je osebno dobro poznal papeža, je bilo izrednega pomena. Papež je vojaški napad na Slovenijo obsodil, na splošni avdienci 3. julija 1991 je pozval k molitvi za mir v Sloveniji, na Hrvaškem in v vsej Jugoslaviji. Šuštarja so kontaktirali tudi tuji mediji in tiskovne agencije. V svojih izjavah je pozival k čimprejšnjem mednarodnem priznanju samostojne Slovenije. Vatikan je bil med prvimi državami, ki je Republiko Slovenijo in Hrvaško uradno priznal že 13. januarja 1991, dva dni pred državami Evropske skupnosti.¹²³

¹²¹ NŠAL 336, AŠ 36, Izjava SŠK o plebiscitu, 11. 12. 1990.

¹²² NŠAL 336, AŠ 36, Poslanica, ki jo je nadškof Šuštar prebral na televiziji, 20. 12. 1990.

¹²³ Vrtovec, *Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije*, str. 135–206.

Tamara Griesser-Pečar

ARCHBISHOP ALOJZIJ ŠUŠTAR AND THE CATHOLIC CHURCH IN SLOVENIA IN THE 1980S AND IN THE PROCESS OF INDEPENDENCE

SUMMARY

Archbishop Alojzij Šuštar lived for decades in the free world, where he enjoyed great respect and was not afraid of authorities. When he took over the Ljubljana diocese in 1980, the relationship between the state and the Slovenian Church changed because he had a different approach. Its reputation also led the authorities to change their tactics, although until independence they tried to control and restrict Church activities. This was also expressed by the switching off the tape recorder at the 1991 national celebrations. The Archbishop tried to find common and acceptable solutions to open issues in the relations between the State and the Church. Until independence, the Catholic Church continued to be under the strict control of both the religious commission and the political police. There was also a Coordination Committee to regulate relations between the self-governing societies, but the actual decisive power had the mini-coordination. From the very beginning, Šuštar has advocated for the human rights of the faithful, for the Church's charitable activities in Slovenia, for Christmas as a day off work, for religious and spiritual care in hospitals, nursing homes and prisons, and for permission for religious activities for soldiers in the Yugoslav Army during their free time, as well as for religious programs on radio and television. The Church spoke out more and more loudly in public, demanding equality for believers, reviving the memories of the victims of the post-war massacres, demanding a revision of the Rožman trial. Already in 1983, Archbishop Šuštar founded the Slovenian Provincial Bishops' Conference, which after independence became the independent Slovenian Bishops' Conference. In 1988, the Pastoral Assembly of the Archdiocese of Ljubljana was held, which was intended as a kind of prelude to the Synod of the Catholic Church in Slovenia. Due to the aggravated political situation in Yugoslavia and the resulting crisis, shifts were also felt in the field of religious communities and the relationship between them and the state in Slovenia. In 1987, the Justice and Peace Council of the Slovenian Provincial Bishops' Conference, headed by Dr Anton Stres, called for constitutional changes. The Archbishop supported the process of Slovenia's independence and thus democratization, and the Slovenian Bishops' Conference also supported the plebiscite and adopted a special declaration. The response to the declaration of an independent and sovereign Republic of Slovenia was a ten-day war. Archbishop Šuštar had excellent connections abroad, which he immediately used to inform them of the military attack on Slovenia.

VIRI IN LITERATURA

Arhiv Zedinjene Slovenije (Buenos Aires), arhiv Miloša Stareta, AŠ 8.

ARS – Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1211, fond Komisija Republike Slovenije za odnose z verskimi skupnostmi, 1953–1991 (KOVŠ).

ARS – Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1931, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije (RSNZ), t.e. 3088, t.e. 3115.

JT – Arhiv Javnega tožilstva.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, fond 336, AŠ 31, 35, 36, 37, 38.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, fond 107, Fotografska zbirka.

Delo – Ljubljana, letnika 1986–1987.

Družina – Ljubljana, letniki 1980–1990.

Uradni list Slovenije – Ljubljana, letnik 1953.

Uradni list SRS – Ljubljana, letnik 1976.

Repe, Božo, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. 1. del: Opozicija in oblast*, Viri 17 (Ljubljana, 2002).

Slovenska Karitas, dostopno na: <https://www.karitas.si/o-karitas/>, pridobljeno: 14. 7. 2022.

.....

"Nekaj problemov državno-varnostnega značaja in naloge v zvezi z njihovim reševanjem", v: Lovro Šturm, Ljuba Dornik Štrubelj in Pavle Čelik, *Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji* (Ljubljana, 1985), str. 99–143.

"Priročnik za delo milice na področju varstva ustavne ureditve", v: Lovro Šturm, Ljuba Dornik Štrubelj in Pavle Čelik, *Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji* (Ljubljana, 1985), str. 151–203.

Cerkev in država, ur. Lovro Šturm (Ljubljana, 2000), str. 349.

Dolinar, France M., "Alojzij Šuštar (1920–2007). Ljubljanski nadškof in metropolit (1980–1997)", v: *Nadškof Alojzij Šuštar. 100 letnica rojstva*, ur. Anton Jamnik in Bojan Žalec (Ljubljana, 2020), str. 17–31.

Dolinar, France M., "Alojzij Šuštar (1920–2007). Ljubljanski nadškof in metropolit (1980–1997)", *Studia Historica Slovenica* 12, št. 2–3 (2012), str. 337–353.

Dolinar, France M., "Življenjska pot nadškofa dr. Alojzija Šuštarja", v: Vrtovec, Jernej, *Vloga nadškofa Alojzija Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije* (Celje, 2016), str. 13–37.

Dolinar, France M., *Resnici na ljubo. Izjave ljubljanskih škofov o medvojnih dogodkih* (Ljubljana, 1998).

- Griesser-Pečar, Tamara**, "Cirilmetodijsko društvo katoliških duhovnikov LRS in 'ljudska oblast' med najhujšo represijo", *Bogoslovni vestnik* 77, št. 2 (2017), str. 423–437.
- Griesser-Pečar, Tamara**, "Lavantinska škofija v novi Jugoslaviji", *Studia Historica Slovenica* 10, št. 2–3 (2010), str. 429–462.
- Griesser-Pečar, Tamara**, "Škof dr. Maksimilijan Držečnik", *Studia Historica Slovenica* 13, št. 2–3 (2013), str. 585–601.
- Griesser-Pečar, Tamara**, *Cerkev na zatožni klopi* (Ljubljana, 2005).
- Hribar, Tine**, "Nova osamosvojitvena volja Slovencev", v: *Slovenci in država: zbornik prispevkov na znanstvenem posvetu na SAZU*, ur. Bogo Grafenauer (Ljubljana, 1995), str. 279–294.
- Kleindienst, Petra in Tomšič, Matevž**, "Proces narodne sprave in vloga politične elite v njem: Slovenija kot izjema med državami srednje in vzhodne Evrope", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 1 (2021), str. 197–232.
- Kremžar, Marko**, "Lastovka, ki je priletela v zimo", v: *Božjo voljo izpolnjevati. Jubilejni zbornik ob 75-letnici Alojzija Šuštarja, ljubljanskega nadškofa in metropolita*, ur. Anton Štrukelj (Ljubljana–Celje, 1995), str. 551–558.
- Lenič, Stanislav**, *Moji spomini* (Ljubljana, 1997).
- Letopis Cerkve na Slovenskem 2000* (Ljubljana, 2000).
- Rode, Franc**, *Vse je dar. Spomini* (Celje, 2022).
- Saje, Andrej**, "Alozij Šuštar 1920–2007", v: *Nepozabno slovo. Alojzij Šuštar*, ur. Franci Petrič (Ljubljana, 2007), str. 5–11.
- Šela, Ana in Hazemali, David**, "Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske SDV", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 879–920.
- Šela, Ana, Hazemali, David in Melanšek, Tadeja**, "Ustroj in delovanje slovenske tajne politične policije v drugi polovici šestdesetih let dvajsetega stoletja", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 811–838.
- Valenčič, Rafko**, "Zamolčani in preganjani. Cerkev in mediji", v: *V prelomnih časih*, ur. Peter Kvaternik, Znanstvena knjižnica 1 (Ljubljana, 2001), str. 139–160.
- Vrtovec, Jernej**, *Vloga nadškofa Alojzija Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije* (Celje, 2016).
- Zdešar, Janez**, *Pričevalec težkih dni*, ur. Tamara Griesser-Pečar (Ljubljana, 2017).

Author: **GRIESSER-PEČAR Tamara**

Ph.D., Assistant Professor

Zuckerkindlgasse 38–44/2, AT–1000 Vienna, Austria

Title: **ARCHBISHOP ALOJZIJ ŠUŠTAR AND THE CATHOLIC CHURCH IN SLOVENIA IN THE 1980S
AND IN THE PROCESS OF INDEPENDENCE**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 22 (2022), No. 2, pp. 371–404, 123 notes, 5 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Alojzij Šuštar, Commission of the Socialist Republic Slovenia for Relations with Religious Communities, Mini-coordination, Dušan Šinigoj, Boris Frlec, State Security Service, Slovenian Provincial Bishops' Conference, Commission Justice and Peace, Pastoral General Assembly of the Archdiocese Ljubljana, independence of Slovenia

Synopsis: The paper, based on archival material from both the Archdiocesan Archives and the Commission for Relations with Religious Communities of the Republic of Slovenia, deals with the period from the takeover of the Ljubljana Archdiocese by Dr. Alojzij Šuštar until Slovenian independence. Despite being under the strict control of the Religious Commission and the political police, the Catholic Church became more present in the public sphere. The relationship between the state and the Slovenian Church changed with Šuštar's arrival, because he had a different approach and the authorities also changed their tactics, because the new archbishop had a high reputation abroad. The Archbishop tried to find common and acceptable solutions to the outstanding issues in relations between the State and the Church. The Slovenian Catholic Church supported the independence process, advocated for the plebiscite, and after the military attack on Slovenia, Archbishop Šuštar mobilized his excellent connections abroad.